

COORDONATORI
PROF. DANIELA SOPOTA PROF. LIVIA GHIURCUȚA

ORADEA MULTICULTURAL CITY LOCAL HERITAGE

EDITURA DIDACTICA MILITANS - CASA CORPULUI DIDACTIC
ORADEA, 2022

E-book-ul este produs final al proiectului educativ colaborativ „**Oradea, oraș multicultural / Patrimoniul local - bijuteria identității naționale**” (**Oradea, multicultural city local heritage of national identity**), mini-grant The Olga Lengyel Institute (TOLI)

Coordonatori: prof. Daniela Sopota, prof. dr. Livia Ghiurcuța

Colectiv de redacție: prof. Cristian Petruș, prof. Ramona Tătar, prof. Ioan Cadar,
prof. Monica Dumitraș, prof. Nicolaie Ardelean

Tehnoredactare: Ovidiu Hanga, Cristian Iuhas

E-book-ul a fost realizat de Colegiul Național „Mihai Eminescu” Oradea, Liceul Teoretic „Aurel Lazăr” Oradea în colaborare cu Casa Corpului Didactic Bihor.

Fiecare autor își exprimă răspunderea pentru conținutul materialului cuprins în acest e-book.

Sprijinul acordat de The Olga Lengyel Institute (TOLI) pentru elaborarea acestei publicații nu constituie o aprobare a conținutului, care reflectă doar opiniile autorilor, iar The Olga Lengyel Institute (TOLI) nu poate fi tras la răspundere pentru orice utilizare a informațiilor conținute în aceasta.

Coperta: fotografie realizată în Muzeul Istoriei Evreilor din Oradea.

ISBN 978-606-986-042-7

Editura Didactica Militans - Casa Corpului Didactic Bihor

Oradea, 2022

Prim Rabin Shraya Kav

„Nu putem înțelege de ce Hitler a ales să ucidă toți evreii, din întreaga lume. Evreii nu au făcut nimic împotriva regulilor, nu au fost împotriva lui, deci nu avea niciun motiv, să-i ucidă. În acele vremuri erau mari probleme economice, foarte mari, iar Hitler a simțit nevoia să dea vina pe cineva. Hitler a fost deștept, nu a început cu evreii, a început cu oamenii slabi, care nu aveau nicio protecție și nimeni nu voia să-i vadă, invalizii, homosexualii. După aceea a continuat cu evreii, el a creat un sistem, un mecanism de ucidere a tuturor evreilor. Ofițerii care îl deserveau la acea vreme erau ca niște roboți, executau fără să întrebe de ce, erau supuși. Într-o situație normală și ei ar fi trebuit să pună întrebări, „De ce trebuie să-i ucidem?” E foarte ușor să dăm vina pe Hitler, dar adevărul este că trebuie condamnat întregul sistem.

Suntem bucuroși că astăzi vedem o schimbare a poporului german, nu mai acționează ca roboții. Vedem o dezvoltare a conștiinței în Germania, de exemplu, Germania ajută poporul ucrainean (...)”

<https://www.facebook.com/watch/?v=488940849697967>

prof. Daniela Sopota

Astăzi, școala românească surprinde aspecte provocatoare în tabloul complex al activităților formative, impunând necesitatea alinierii la conceptele europene inovatoare, de dezvoltare conformă a tinerei generații. Mai mult ca oricând, în multitudinea de informații accesibile copiilor atât de ușor, se impune intervenția profesorului, spre o îndrumare profesională, corectă, formativă.

Profesorii TOLI, deschiși și interesați, studioși, informați și bine pregătiți, pot desfășura activități educaționale care promovează drepturile și libertățile omului, toleranța, empatia, socializarea, munca în echipă, cercetarea științifică și dezvoltarea abilităților și competențelor mai puțin apreciate la clasă.

În proiectul colaborativ **„Oradea, oraș multicultural / Patrimoniul local - bijuteria identității naționale”** (eng. *Oradea, multicultural city local heritage of national identity*) ne-am gândit la activități alături de elevi, marcând împreună cu partenerii de proiect, toate sferele de viață ale concetățenilor noștri, de naționalitate evreiască, membri ai comunității, dispuși să împărtășească elemente de cultură, tradiții, religie etc.

Situat în arealul carpato-danubiano-pontic, la poarta nord-vestică spre occidentul de influență, Oradea, un oraș cosmopolit, a fost și este locuit de români, maghiari, romi dar și de o mare comunitate evreiască, care împreună au contribuit la dezvoltarea orașului și la moștenirea culturală, arhitecturală și economică.

Fiecare dintre cele două școli implicate în parteneriat au desfășurat și ulterior, diseminat activități de realizare a obiectelor-simbol, specifice evreilor din materiale reciclabile, de scriere a mesajelor unui destinatar implicat în Holocaust. Cu sprijinul instituțiilor abilitate, am pătruns în lumea comunității evreiești din Oradea, în sinagogile ortodoxă și neologă, în muzeul recent renovat și actualizat la standarde europene, în locurile de veci ale celor plecați.

Simpozionul școlar – referate și proiecte, intitulat **„Oradea - etnie, națiune, confesiune”** (eng. *Oradea ethnicity, nation, confession*) gândit pentru spre finalul perioadei de proiect, a implicat invitați de seamă, personalități relevante ale comunității evreiești orădene, profesorii și elevii participând cu rezultate ale muncii proprii, cu concluzii personale, relevante.

În conformitate cu adevărul istoric, studiat și invocat, cu documentele care susțin, apără și promovează drepturile omului, sperăm că am realizat un proiect de suflet, educativ și mai ales, generator de atitudini, util în viața viitorului adult.

ACTIVITĂȚILE DESFĂȘURATE

ÎN CADRUL PROIECTULUI EDUCATIV COLABORATIV

**„ORADEA, ORAȘ MULTICULTURAL/PATRIMONIUL LOCAL-BIJUTERIA IDENTITĂȚII
NAȚIONALE”**

(ORADEA, MULTICULTURAL CITY/LOCAL HERITAGE OF NATIONAL IDENTITY)

Lecția de la muzeu

Cel mai potrivit mediu pentru lansarea proiectului nostru a fost Muzeul de Istorie a Evreilor din Oradea, inaugurat în decembrie 2018, în Sinagoga Aachvas Rein, clădire construită în anul 1926, de Béla Weimann.

Edificiu fascinant, amenajat la standarde europene, muzeul ne-a dezvăluit un istoric consistent al comunității evreiești din Oradea, începând cu anul 1722, cu evenimente remarcabile: 1870, anul scindării comunității evreiești, perioada de la începutul sec. al XX-lea, de înflorire arhitecturală a orașului, în Belle Époque sau apoi, în amănunt, 1944 – ghetoizarea și deportarea evreilor orădeni.

Partener în proiect, Fundația pentru Protejarea Monumentelor Istorice din Județul Bihor ne-a facilitat activitatea, atent ghidată de doamna Gabriela Lobonț. Ni s-au dezvăluit amănunte pe care, până la momentul respectiv, le aflasem doar din cărți, deși erau atât de aproape de noi.

Fără a-și ascunde mirarea și interesul vădit, copiii au studiat cu atenție fiecare panou, fiecare piesă, legate de viața comunității evreiești din zona noastră în ultimii 400 de ani, expuse la parter. La etaj, expoziția în memoria orădenilor care și-au pierdut viața în timpul Holocaustului, fotografiile, mărturiile vieții acestora, i-au înmărmurit pe elevi iar doamna custode nu a conținut să răspundă la întrebări.

Activitatea elevilor eminescieni desfășurată la Muzeul Istoriei Evreilor din Oradea a avut drept scop, promovarea spiritului civic, a toleranței, a interculturalității, a valorilor culturale ale altor popoare, a respectului pentru dreptul și libertatea de exprimare, conștientizarea și înțelegerea modului în care regimurile totalitare din secolul XX și-au lăsat amprenta asupra evoluției evreilor, ȝiganilor și altor etnii din Oradea, Bihor și România, inclusiv punerea în scenă a unor episoade care au schimbat destine, au schimbat viitorul.

„Cine nu are memoria istoriei, riscă să o repete!” - George Santayana

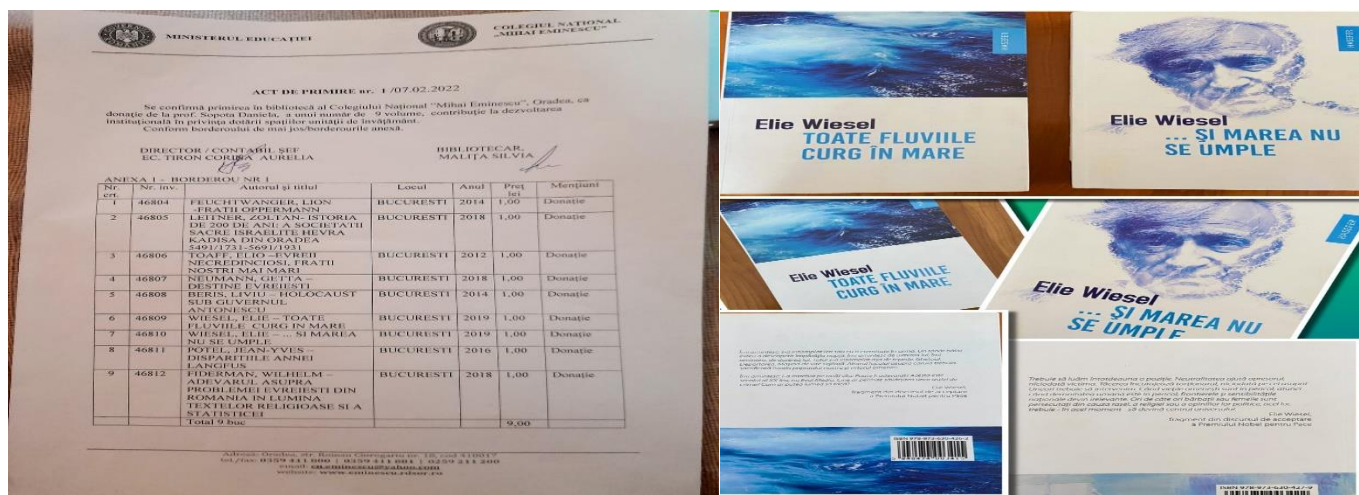
În grupul țintă al proiectului, i-am cuprins și pe cei mici, elevii din clasa a VII-a care împreună cu colegii lor mai mari, încă de la debutul proiectului, au luat în considerare cărțile cu tematică și filmele, propuse spre lectură sau vizionare. Evident, împreună Ramona Tătar, diriginta și profesoara lor de limba și literatura română, am ținut cont de nivelul de dezvoltare al copiilor, recomandând materiale corespunzătoare vârstei acestora. Au fost impresionați de “Băiatul care l-a urmat pe tatăl său la Auschwitz” de Jeremy Dronfield, “Cartea copiilor pierduți” de Kristin Harmel, “Copilul de la Auschwitz” de Lily Graham, “Fata care a evadat de la Auschwitz” de Ellie Midwood, “Trei surori” de Heather Morris, “Jurnalul Annei Frank” de Anne Frank, “Pământul negru. Holocaustul ca istorie și avertisment” de Timothy Snyder, “Un băiat pe lista lui Schindler” de Leon Leyson, “Vreau să zbor ca un fluture”, “Am trăit atât de puțin” - Eva Heyman.

De asemenea, grație domnului Robert Schorr, directorul Departamentului de Cultură din cadrul Federației Comunităților Evreiești din România, copiii au beneficiat de 9 volume, donate bibliotecii noastre școlare și aflate la dispoziția tuturor elevilor școlii noastre, spre lectură.

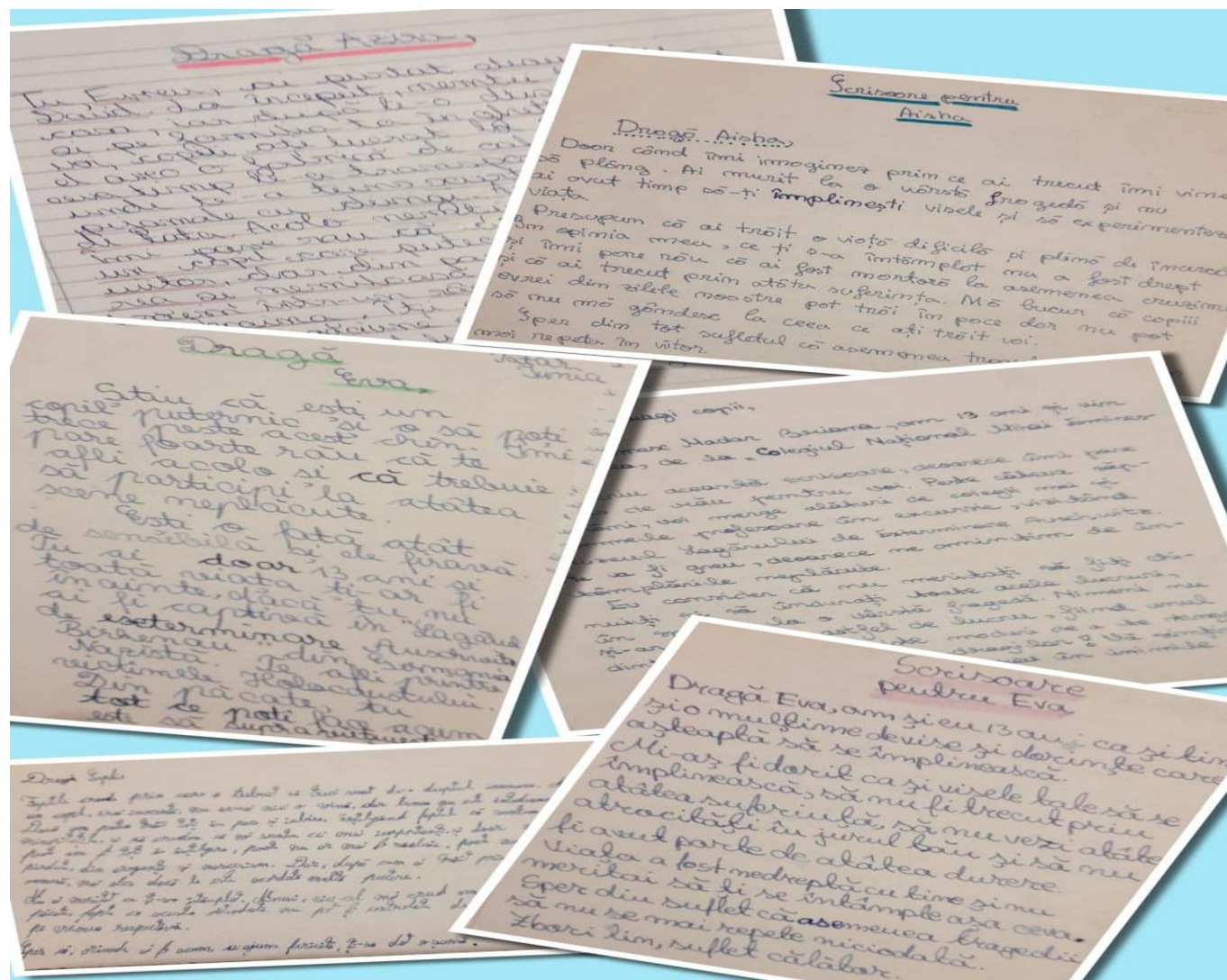
După câteva sesiuni de lectură, în grup sau individual, o amplă activitate de învățare a fost realizată de colega mea, Ramona Tătar, prin provocarea lansată copiilor de a-și exprima în scris, impresiile, opiniile, sentimentele, în legătură ceea ce descoperiseră, în cărți sau filme.

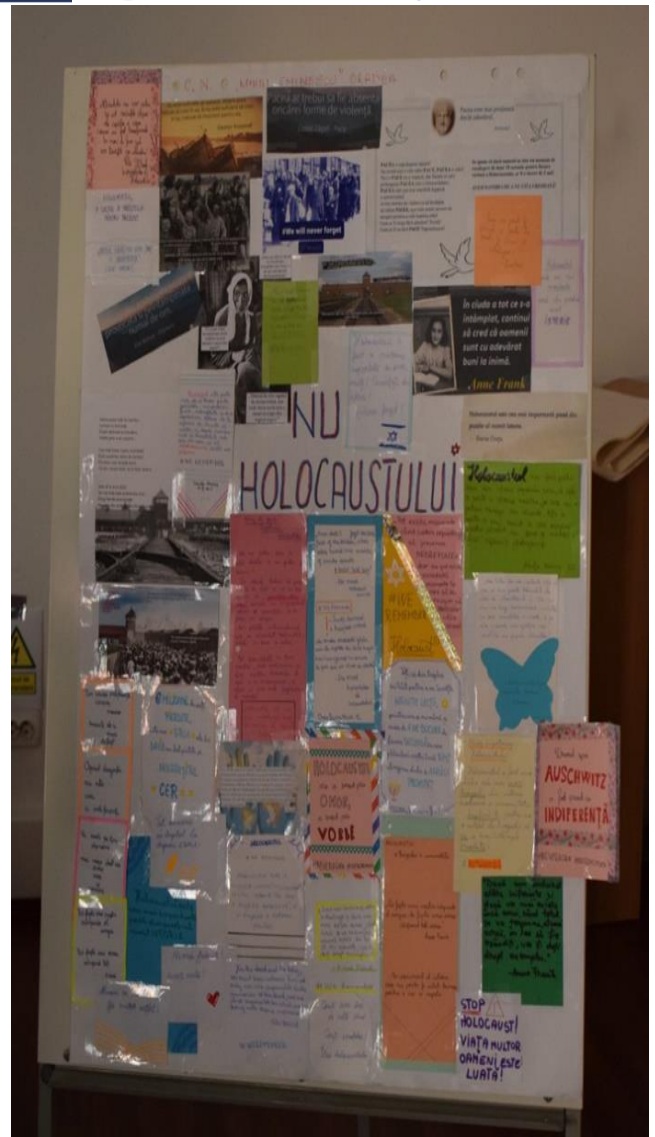
De altfel, aceiași minunați elevi au alcătuit scrisorele adresate copiilor dispăruți în Holocaust și le-au citit, în cadru comemorativ, la Birkenau.

Scopul acestei activități, de lectură și descoperire proprie, considerăm că a fost atins, copiii manifestând empatie, altruism, abordări conștiente, fără ură, părtinire sau exagerare. Elevii au învățat să selecteze informații despre Holocaust, genocid, libertate, totalitarism, interculturalitate, drepturi. De asemenea, au confecționat din materiale reciclabile, obiecte simbol ale religiei iudaice, au desenat, au realizat articole, pliante, pe care le-au distribuit colegilor din școală, materiale utile pentru alți tineri, care se vor implica în abordarea viitoare a unor probleme similare.

O parte dintre scrisorile copiilor din clasa a VII-a, citite cu emoție, la „*International Monument to the Victims of Fascism*”, dezvelit în anul 1967, monument dedicat celor care au murit în lagărul de exterminare Auschwitz-Birkenau între perioada 1940 - 1945.

Reflectarea Holocaustului în literatură

prof. Monica Dumitraș

Sunt evenimente care marchează istoria umanității, care lasă urme adânci în inimile celor ce le-au trăit efectiv, în mințile și sufletele urmașilor acestora și, implicit, a celor din prezent. Prin cuvânt devine tangibil strigătul mut al morții și al suferinței evreilor, capătă greutate și se eternizează tragedii colective sau individuale. Cuvântul primește totodată și o valență terapeutică, devenind o necesitate lăuntrică. Ecouri ale Holocaustului se regăsesc în toate domeniile artei, prin urmare și în literatură, fie că vorbim de texte ficționale, fie că ne referim la texte de graniță (jurnale și memorialistică) sau multimodale.

Există mii de cărți care s-au scris despre Holocaust, însă din multitudinea acestora, elevii clasei a IX-a C, sub coordonarea doamnei profesor de limba și literatura română Monica Dumitraș, au încercat să aducă mai aproape de colegii lor, mai mici sau mai mari, șapte cărți, comemorând prin cuvânt victimele acestui eveniment tragic. Pe unele dintre acestea, cu siguranță, cei prezenți la activitate le-au citit, despre altele poate doar au auzit, iar unele au putut deveni veritabile recomandări de lectură. Incursiunea elevilor din clasa a IX-a C a pornit de la dramele copiilor, a ajuns în lumea adolescenților și s-a oprit la existența adulților și a celor mai vârstnici. Din toate cele șapte opere prezentate au răzbătut, pe lângă tristețea, durerea și disperarea inerente unor astfel de situații-limită, iubirea, speranța și, mai presus de orice, dorința de a nu uita.

Textele alese au fost următoarele:

1. Băiatul în pijama în dungi, de John Boyne - Rus Miruna și Secară Ștefania
2. Am trăit atât de puțin, de Eva Heyman (jurnal) - Ardelean Dafin
3. Bibliotecarul de la Auschwitz, de Antonio G. Iturbe - Prack Alexia și Drugaș Cristina
4. Deborah, de Cătălin Mihuleac - Bobotan Maria
5. Obsesie (volum de nuvele), de Ioan Grigorescu - Bănoi Brianna și Ilea Carla
6. Auschwitz, ultima stație. Povestea mea din tabăra 1943-1945, de Eddy de Wind - Cărbunar Bianca și Igna Iulia
7. Maus integral. Povestea unui supraviețuitor, de Art Spiegelman - Zifceac Ana

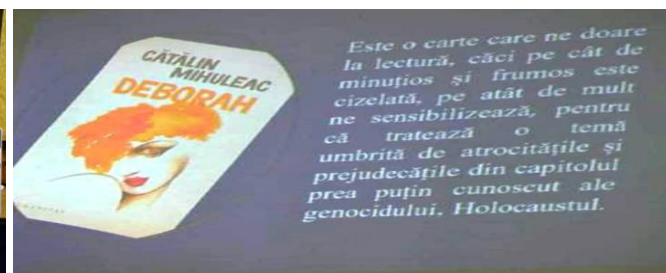
Ultima carte prezentată, un roman grafic, conține două planuri: prezentul în care personajul-narator încearcă să înțeleagă tabieturile bătrânului său tată (supraviețuitor al Holocaustului) și trecutul, prin evocarea traumelor lagărelor prin care părintele său, pe atunci tânăr, a trecut. Este un text multimodal extrem de emoționant din mai multe motive: atrocitățile pe care le-a trăit tatăl ne indică faptul că în unele

momente omul poate lua decizii sau poate acționa brutal împotriva semenilor săi, apoi că cei care au supraviețuit au fost rămași marcați mai mult sau mai puțin de întâmplările prin care au trecut, și, nu în ultimul rând, că generațiile care nu au trăit efectiv acele vremuri trebuie să empatizeze cu ele, chiar dacă nu le vor putea niciodată înțelege în deplinătatea dimensiunii lor distructive. Omul zilelor noastre tinde să vadă altfel lucrurile, crede că el nu s-ar fi lăsat umilit sau exterminat și judecă uneori prea aspru neputința generațiilor trecute de a se revolta sau elibera de opresori, care din păcate erau extrem de mulți. Omul născut și crescut în libertate sau democrație nu conștientizează decât la nivel de suprafață că aceste lucruri au putut fi posibile și că modalitățile de anihilare a individului erau multiple. De aici și crearea acestui roman grafic ca punte între generații, ca încercare de a se reconcilia cu un trecut pe care îl cunoaște doar din evocările unui tată care a văzut, simțit și trăit ceva ce nu ar mai trebui să se mai întâmple niciodată.

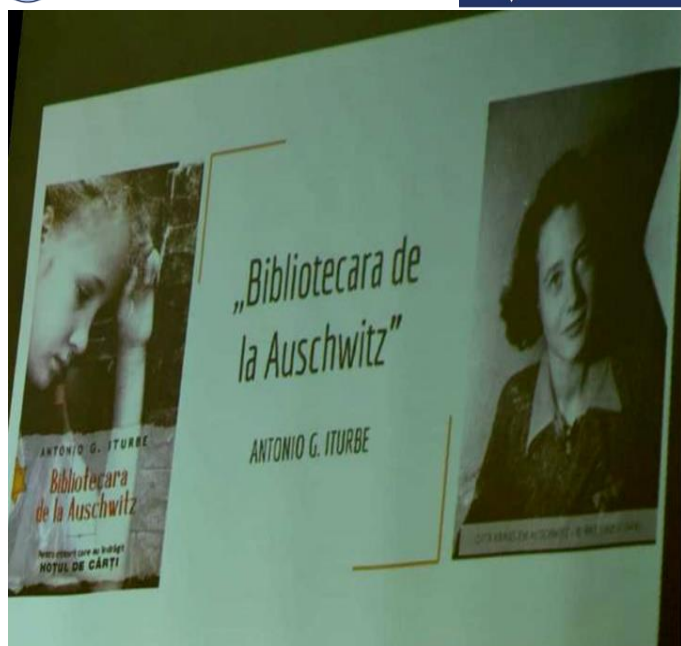
Dincolo de valențele estetice ale cărților prezentate, elevii clasei a IX-a C au dorit să transmită câteva idei importante: că aceste evenimente tragice nu trebuie uitate, fiindcă sunt oglinda vie a mentalității unei societăți, însă discriminarea, rasismul și antisemitismul pot duce oricând la astfel de atrocități și în prezent, că existența Holocaustului nu poate fi negată sau nu trebuie minimalizată sau comparată cu alte evenimente la fel de tragice pentru un popor sau pentru omenire, că drepturile omului sunt esențiale într-o societate care se consideră civilizată și că educația și lectura sunt surse nesecate de cunoaștere și înțelegere a lumii și, implicit, a istoriei.

Surpriza activității a fost întâlnirea virtuală cu autorul unei dintre cărțile recenzate, Cătălin Mihuleac, autorul *Deborah*, spre surprinderea și plăcerea Mariei Bobotan care prezentase cartea și spre încântarea audienței. Mijlocită de domnul Robert Schorr, prezent la activitate, întâlnirea cu autorul a generat un dialog activ și efervescent, între dumnealui și elevi.

De asemenea, toți elevii prezenți au fost invitați să scrie un gând despre cum ar trebui să arate lumea în care își doresc să trăiască, un drept al omului pe care îl consideră esențial sau o altă carte pe această temă, pe care o recomandă colegilor.

Este o carte care ne doare la lectură, căci pe cât de minuos și frumos este cizelată, pe atât de mult ne sensibilizează, pentru că tratează o temă umbră de atrocități și prejudecățile din capitolul prea puțin cunoscut ale genocidului, Holocaustul.

„Am împlinit 13 ani. M-am născut în ziua de vineri, 13”... Astfel începe jurnalul Évei Heyman, născută pe 13 februarie 1931.

Elevii Colegiul Național „Mihai Eminescu” din Oradea (clasele a IX-a C și a IX-a D), coordonați de profesoara lor Daniela Sopota, au adus un omagiu Évei Heyman. Lor li s-au alăturat și elevi de la Liceul Teoretic „Aurel Lazăr”, îndrumați de prof. Livia Ghiurcuța. În acest fel, tinerii au dorit să facă auzită vocea Évei, pentru ca ura și indiferența față de semeni să nu mai fie prezentă în societate. Liceenii au citit jurnalul Évei, descoperindu-i stările sufletești și dorința sa arzătoare de a trăi.

Fetița de 13 ani a fost martoră la tot ceea ce s-a întâmplat, începând cu interzicerea evreilor de a părăsi orașul, obligația de a purta pe haine semnul distinctiv al stelei galbene, înființarea ghetoului și deportările acestora.

Ziua a debutat cu o întâlnire de suflet, virtuală, a copiilor celor două școli înscrise în proiect, cu doamna Emilia Teszler, prietena noastră fondatoare a Asociației Tikvah, cea care a inițiat și realizat proiectul statuii Evei Heyman, din parcul Nicolae Bălcescu.

În memorii și scrisori, în flori și lumânări, Eva i-a însoțit pe copii, pe tot parcursul zilei ei de naștere, de la școală, la casa în care s-a născut, situată pe strada Aurel Lazăr și apoi la statuia din parc.

„Ai trăit pentru a ne învăța o profundă lecție, pentru a ne bucura de fiecare secundă în care plămânii noștri încă simt atingerea blândă a aerului proaspăt. Ne-ai arătat că noi toți, suntem egali, indiferent de etnie sau religie, la fel cum zicea și domnul Rácz („Bunicul spune că atunci când mă voi căsători eu, nu va mai conta dacă soțul meu va fi evreu sau arian”). Pentru noi, ești și ai fost un model prin curajul și puternica speranță care au ars în tine. Chiar dacă ai trăit numai 13 ani, vei trăi mereu în sufletele noastre. Îți mulțumim, Éva”, a scris o elevă.

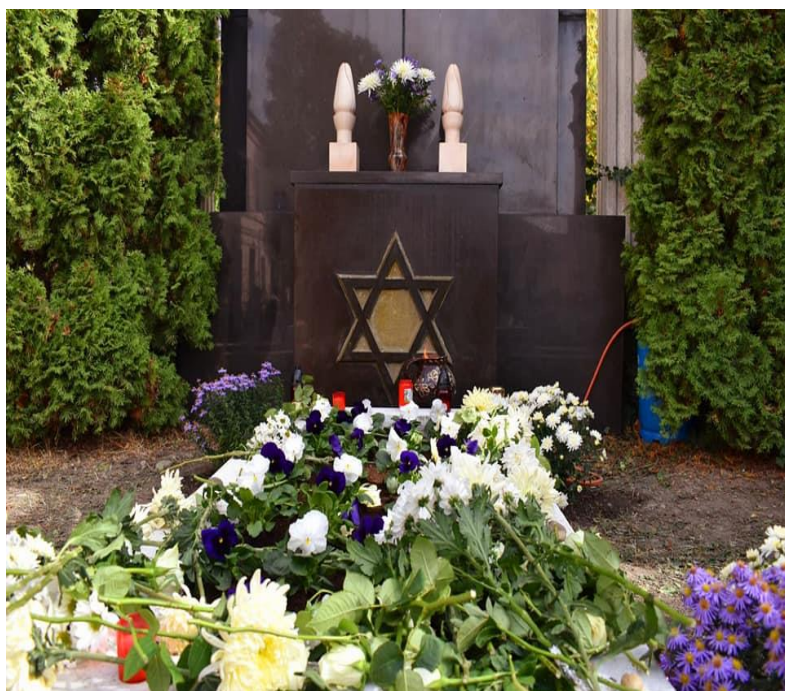
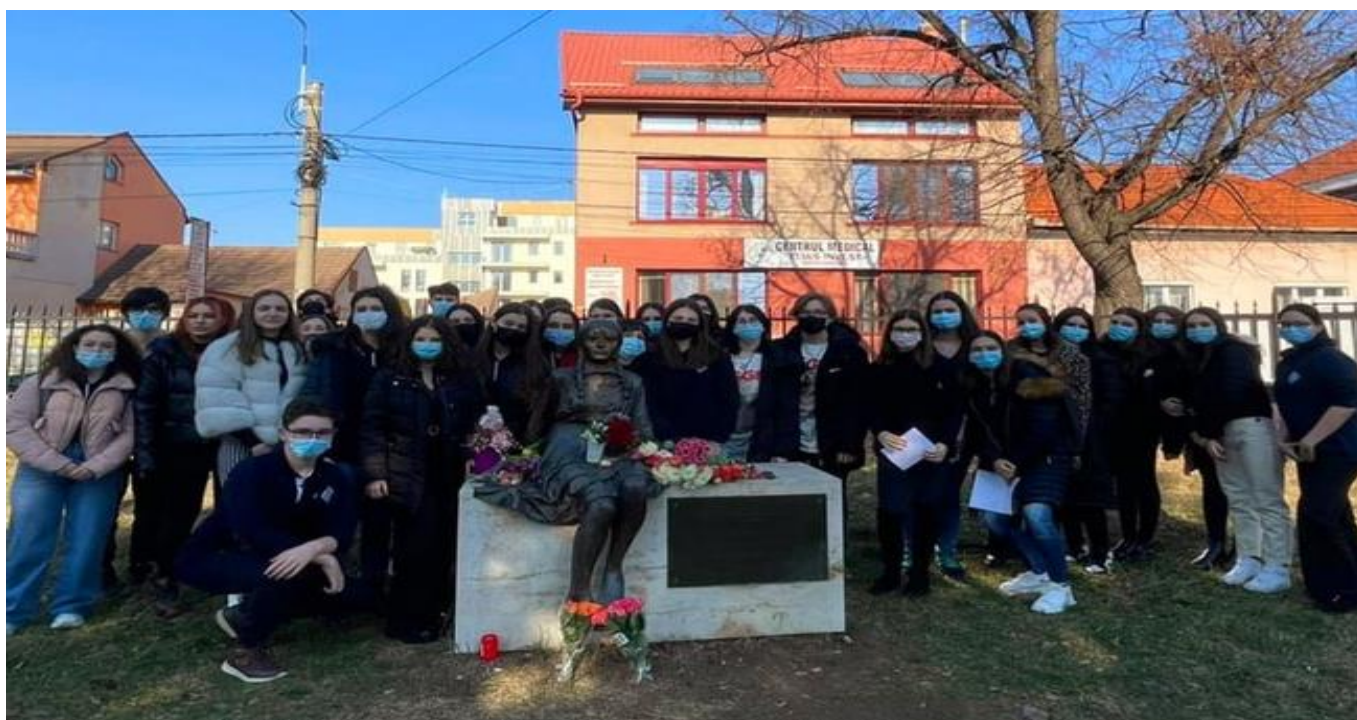
Antonia, elevă cu dublă dizabilitate, a realizat un desen ilustrând-o pe Eva și i s-a adresat, cald, familiar, coerent, ca unei prietene.

Tânărul Vlad Munteanu a asigurat-o pe Éva că va face tot ce-i stă în putere pentru ca povestea ei să fie cunoscută „pentru întreaga existență a umanității”.

„Sper că ai găsit acceptarea și puterea de a ierta, oriunde te-or fi purtat vremurile. Tu ești cea care ai demonstrat încă o dată că aducerea aminte unește oamenii de pretutindeni, trece de barierele limbii, de barierele entice și în genere, de orice impediment”, a mai scris Vlad Munteanu.

„«De ne-ai mai fi», dar ne-ai rămas, dragă Eva, cu doruri și visuri de-implinit, prin noi!” Așa au glăsuț copiii, prin scrieri proprii, transmițând iubire și dragoste de carte!

Activitatea zilei s-au încheiat cu vizita copiilor la mausoleul Holocaustului, unde au fost întâmpinați cu bucurie și bunătați, așa, ca de ziua Evei!

Tora

Creștini ortodocși, marea majoritate dintre noi, familiarizați cu sărbătorile și slujbele ortodoxe, atunci când am scris proiectul și am stabilit activitățile, copiii și-au manifestat interesul pentru obiceiurile și credințele religioase iudaice.

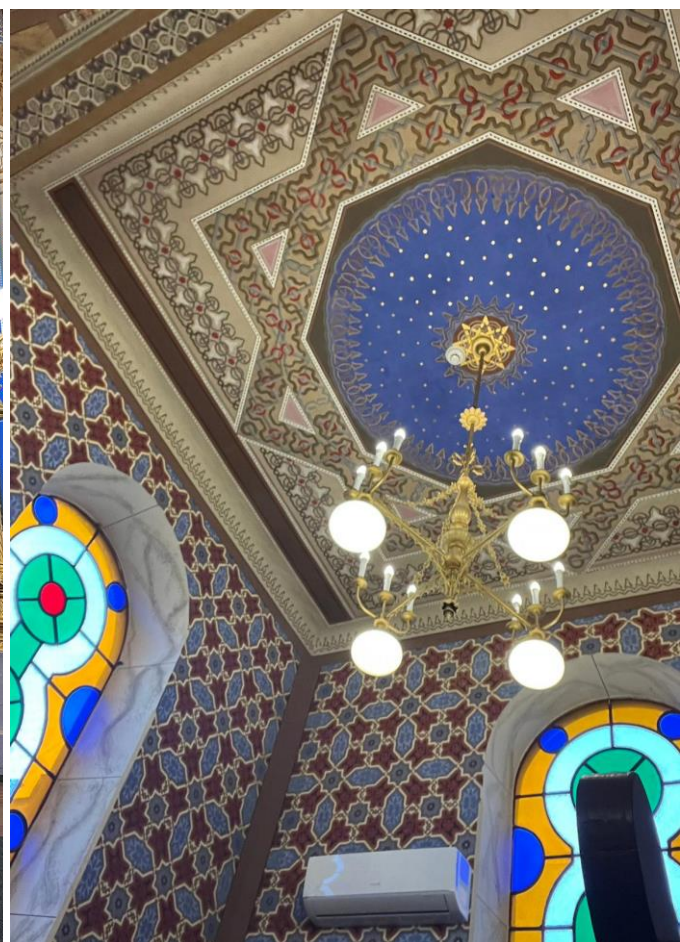
La prima întâlnire pe care am avut-o cu domnul diplomat inginer Felix Koppelman, președinte al Comunității Evreilor din Oradea, m-a surprins foarte plăcut căldura cu care m-a întâmpinat și deschiderea față de tot ceea ce reprezintă, educația copiilor. Într-o frumoasă zi de septembrie, dumnealui și alți membri ai comunității ne-au primit în Sinagoga ortodoxă, cu multă bucurie, dorind să ne împărtășească tainele religiei iudaice.

Prezența Prim Rabinului Shraya Kav i-a fascinat pe copii, prin mesaj și prestație, în slujba de Shabat. Cu mare atenție, copiii și-au însușit sensul secțiunilor de rugăciuni. *Shema* (una dintre rugăciunile de bază ale iudaismului, care conține afirmația centrală monoteistă a credinței iudaice) este una dintre cele două secțiuni principale ale serviciului de rugăciune de dimineață de Shabat, urmată de a doua secțiune principală a serviciului de rugăciune de dimineață, *Amidah*.

După *Amidah*, urmează slujba *Torei*, în timpul căreia sulul Tora care descrie geneza poporului evreiesc, invocarea divinității, relatări despre încercările și necazurile prin care au trecut aceștia, și legământul lor cu Dumnezeu, care implică respectarea unui mod de viață care să adere la un set definit de moraluri și obligații religioase și de legi civile. Slujba religioasă se încheie cu rugăciuni de mulțumire și pace.

Cu mulțumiri și multe întrebări adresate Prim rabinului, copiii au înțeles semnificațiile scrise și explicate din Tora și și-au dorit să participe la mijlocul lunii septembrie și la slujba de Roș Hașana, care conform tradiției iudaice, reprezintă Capul Anului, iar atunci, Dumnezeu reface relația Sa cu lumea, pentru toată perioada anului care urmează. După slujbă, am degustat delicatese specifice unei astfel de zile din tradiția evreiască și am mers împreună cu membrii comunității, să aruncăm o monedă în apa curgătoare a râului Crișul Repede, pentru a „a arunca” păcatele anului care tocmai a trecut.

Oradea prosperă

Ochii turistului care vine în Oradea, surprind mai ales în centrul orașului, edificii impozante, frumos îmbrăcate arhitectural, în stil baroc sau art nouveau. Puțini știu însă, că aceste clădiri au fost gândite și proiectate și de reprezentanți ai comunității evreiești, care la începutul secolului al XX-lea, reprezentau 24% din populația orașului. Arhitecți, constructori, economiști sau bancheri, au contribuit în mare măsură, la dezvoltarea socio-economică a orașului. Una dintre activitățile proiectului a fost studierea documentelor puse la dispoziție de Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, de Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai” sau de Comunitatea evreilor, privind contribuția acestor personalități la zidirea orașului și prezentarea pe scurt, a activității acestora.

Elevul Dafin Alexandru Ardelean, din clasa a X-a C, a identificat câteva exemple de evrei celebri și a alcătuit materialul *Oradea prosperă – personalități evreiești*, iar elevul Andrei Filip, din clasa a X-a D, a prezentat referatul *Oradea prosperă – clădiri celebre*. După cele două prezentări, am pornit la pas, în recunoașterea edificiilor.

Oradea prosperă – personalități evreiești

Oradea primei jumătăți a secolului al XVIII-lea nu se afla într-o situație strălucită din punct de vedere socio-politic. Mai demult un mare centru renașcentist european, meridianul 0 global, și căminul primului observator astronomic din Evul Mediu, Oradea era un oraș mic, care nu reușea să se separe de tendințele rurale, în favoarea construirii unui mare centru urban. Unul dintre cele mai mari impedimente în dezvoltarea Oradiei din secolul al XVIII-lea, a fost lipsa oricărui tip de industrie.

În orașe care până atunci erau sub nivelul Oradiei, precum Arad sau Timișoara, au început să apară mari centre de manufactură (fabrici și ateliere mari) ce au propulsat industria locală, și mai ales nivelul de trai. Orașul de pe Crișul Repede va ieși totuși din acest impas, încet dar sigur, odată cu intrarea primilor evrei, în teritoriile din proximitatea directă a cetății. Deja în 1792, atunci când cartierul Subcetate devine localitate independentă, primarul ales să guverneze acest teritoriu a fost un evreu pe nume Mihaly Samuel, dovadă a unui prim pas spre emanciparea acestei populații, care, până 1763 nici nu se putea stabili în oraș.

În secolul al XIX-lea apar și primele mari fabrici ale orașului, majoritatea fiind deținute de evrei. Apogeul erei de emancipare a fost în primii ani ai secolului al XX-lea, când aceștia susțineau aproape integral sectorul financiar al Oradiei. Apar mai multe dinastii de evrei industriași, care contribuie la dezvoltarea zonală în diverse domenii. Familiile Moskovits, Sonnenfeld, Adorjan, Stern, Weislovits, Ullmann și Deutsch fiind doar câteva dintre acestea.

Jozsef Vago, sau Joseph Weinberger (numele înainte de maghiarizare) s-a născut în 1877 la Oradea, într-o familie cu nouă copii.

Tatăl său deținea o mică firmă de construcții locală. După falimentul acesteia, în 1890, familia s-a mutat la Budapesta, Jozsef rămânând însă la Oradea pentru a-și finaliza studiile. După ce a absolvit liceul, a urmat cursul de arhitectură de la Universitatea Politehnică din Budapesta, obținându-și diploma de arhitect, la fel ca fratele său, Laszlo. La început, cei doi au lucrat împreună, însă Pierre Vago, fiul lui Jozsef Vago afirmă într-o lucrare a sa, că Jozsef era cel creativ, iar Laszlo era deosebit de metodic și chiar dacă avea o viziune mai puțin avangardistă, lucra într-un mod eficient, și cizela proiectele fratelui său. În primii ani de carieră

viziunea sa a fost profund influențată de cea a prestigiosului arhitect Odon Lechner, cu care a păstrat o frumoasă relație de prietenie toată viața. La Oradea proiectează următoarele clădiri: Casa Weinberger, Palatul Moskovits Adolf și Fii, Școala de Jandarmi și Casa Darvas, care este considerată una dintre cele mai ingenioase creații arhitecturale de la început de secol XX, fiind prima clădire cu fațada din beton (în scop cosmetic).

De-a lungul vieții, a proiectat o mulțime de clădiri importante: Salonul Național de artă al Ungariei,

Bazarul Arkad, Palatul Gresham din Budapesta (actualul hotel Four Seasons), Palatul Națiunilor Unite din Geneva, Parlamentul Elvețian (proiect nerealizat din lipsă de fonduri), l'Hotel de la Ville din Roma.

De menționat este însă faptul că, din cauza convingerilor sale socialiste a avut interdicție în a-și practica meseria, folosind adesea semnătura altor arhitecți, deci portofoliul său este probabil mult mai vast decât cel oficial. A încetat din viață în 1947, în Franța. El a mai avut un fiu, pe nume Pierre Vago, tot un prestigios arhitect, editorul revistei

L'Architecture d'Aujourd'hui și Secretarul General al Uniunii Internaționale a Arhitecților.

Frigyes Spiegel (Friedrich Spiegel) s-a născut în 1866, la Pesta. A activat tot în domeniul arhitecturii și artelor plastice. A fost profund inspirat de curentul Art Nouveau Belgian, atunci când era student la Universitatea József Királyi. După terminarea studiilor, în anul 1895, și-a deschis împreună cu Fülöp

Weinréb un birou de arhitectură la Budapesta, iar în 1897 au proiectat prima clădire Art Nouveau din Ungaria, și anume Casa Lindenbaum. Pe parcursul anilor a deschis mai multe magazine de mobilă, iar produsele sale au căpătat un renume internațional. S-a ocupat și cu designul de jucării și recuzită de film și teatru. În 1902 a fost membru fondator al Asociației Arhitecților Maghiari iar între 1914 și 1917, a fost chiar președintele acesteia. Cumnatul lui era Adolf Sonnenfeld, de la Oradea, fapt datorită căruia proiectează următoarele clădiri aici: Casa Sonnenfeld, Casa Konard, Palatul Weislovits, Palatul Markovits, Palatul și tipografia Sonnenfeld și imobilul mare de raport, cu fațadă de cărămidă de pe strada Roman Ciorogariu. Din cauza situației politice din Ungaria, în 1920 se mută la Oradea, unde se implică activ în viața publică, și elaborează diverse proiecte, însă puține cu succes.

Spre exemplu, Palatul Culturii. La începutul anilor 1920, un cerc de oameni cu stare au înființat o așa-zisă asociație de revitalizare a orașului. Printre proiectele principale era edificarea unui Palat al Culturii. Acesta trebuia să fie amplasat în Parcul Traian, și să includă o sală mare de spectacole (noua filarmonică) și mai multe spații dedicate expozițiilor artistice. Proiectul a fost demarat în 1922, iar aproape de finalizarea lucrărilor, în 1925, s-a depistat o problemă la structura de rezistență și clădirea a fost demolată. Frigyes Spiegel a murit în timpul unei vizite la Budapesta, în 1933.

Deținea trei clădiri de mari dimensiuni în oraș: Casele Adorjan I și II, respectiv Palatul Vulturul Negru. Se cunoaște faptul că era unul dintre cei mai apropiați prieteni ai lui Ady Endre. Până în 1919 a fost foarte implicat în viața socială din Transilvania, după care se retrage subit.

Prin una din firmele sale a adus filmele Paramount în toată România.

A vizitat fiecare continent, în afară de Antarctica. În 1944 este ghetizat, iar datorită statutului social (era unul dintre cei mai bogați oameni din Europa Centrală) i s-au aplicat cele mai rele tratamente cu puțință. Din păcate, moare la Mauthausen, în lagărul de concentrare nazist, din apropierea orașului Linz, din Austria.

Adorjan Emil (Auspits Emil/Dorian Emil/Leander) s-a născut în 1873 la Oradea, într-o familie de intelectuali (tatăl său, Adolf, a înființat câteva școli din oraș). A studiat dreptul și alte specializări la universități din Budapesta și Berlin.

A fost un avocat, scriitor, jurnalist și om de afaceri foarte abil.

Bibliografie și surse:

1. Pușcaș, C. (2018), *Șapte sinagogi Orădene*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea;
2. Pașca, M. (2019), *Arhitecții Jozsef și Laszlo Vago la Oradea*, Editura Argonaut;
3. Borcea, L. (2003), *Memoria caselor*, Editura Arca, Oradea;
4. Pașca M., (2010), *Arhitectul Frigyes Spiegel la Oradea*, Editura Arca, Oradea;
5. www.oradeaheritage.ro;
6. <https://www.octogon.hu/epiteszet/milyen-lelt-volna-budapest-vago-jozsef-korabeli-tervei-szerint/>;
7. <https://www.pinterest.co.uk/pin/851884085736414176/>;
8. <https://untoday.org/multilateralism-un75-unog-dg/>;
9. <https://art.nouveau.world/>;
10. <http://arhitectura-1906.ro/2019/12/spre-oradea/>.

Casa Darvas

Imre Darvas (1864-1913) a fost un important industriaș evreu din Oradea, care se ocupa cu exploatarea lemnului. A fost o personalitate marcantă și populară a orașului, fiind puternic implicat în viața socială și un mare consumator și iubitor de artă.

Darvas a cumpărat casa de pe strada Iosif Vulcan nr. 11 (pe atunci Rimanoczy utca) de la un anume Ignacz Erlich, în 7 mai 1908 pentru suma de 54,000 de coroane, proprietarii devenind Imre Darvas și Margit Schultz (soția sa). Omul de afaceri a comandat un prim proiect, întocmit de deja cunoscuții frați Vágó, în anul 1908, pe când avea intenția de a edifica o clădire cu apartamente de închiriat. În 1909 se hoărăște să construiască o reședință privată pentru el și familia lui. În același an apare al doilea proiect, realizat de aceeași arhitecti. Casa a fost finalizată în 1910, iar aripa dinspre Crișul Repede (garaj de automobile și sediu de firmă) a fost construită în 1912.

Imre Darvas nu s-a putut bucura multă vreme de vila sa somptuoasă, murind în 1913, și fiind înmormântat în cimitirul evreiesc neolog din Oradea.

În anii comunismului, mare parte a clădirii a fost naționalizată de autorități. Trei încăperi au rămas supraviețuitorilor familiei proprietarului. Partea naționalizată a fost preschimbată în centru sportiv, apoi în sediu al echipei de fotbal FC Bihor. Potrivit experților, în această perioadă s-au produs numeroase modificări și distrugeri ale structurii și ornamentelor. În anii 2010, echipa FC Bihor a fost

evacuată din clădire, iar administrația locală a achiziționat spațiile private, devenind proprietar unic al întregii clădiri. În prezent, Casa Darvas La Roche găzduiește singurul muzeu Art Nouveau din România.

Palatul Ullmann

Palatul Ullmann a fost finalizat în anul 1913. Este una dintre puținele clădiri non-religioase din Oradea care ilustrează în mod evident simbolistică iudaică. Fațada este decorată cu Leii lui Iuda în jurul unui Menorah tradițional. Aceasta este opera profesorului Breitner de la Facultatea de Artă din Viena, fiind confecționată la faimoasa fabrică Zsolnay în sud-vestul Ungariei.

Familia Ullmann a fost una din primele familii evreiești în Oradea, ajungând aici în anii 1860. Izidor Ullmann a jucat un rol important la înființarea Camerei de Comerț și Industrie a orașului Oradea, precum și la fondarea Școlii Ortodoxe Evreiești.

Sandor Ullmann, fiul lui Izidor, l-a contractat pe arhitectul local, evreu, Ferenc Lobl, născut în Oradea în 1882, să proiecteze Palatul. Ferenc Lobl a realizat majoritatea lucrărilor sale cele mai faimoase în Viena. Dar, ca mulți alți evrei din Austria, a fost deportat în 1942 într-o tabără de concentrare din estul Poloniei, de unde nu s-a mai întors. Moștenirea sa rămâne una din cele mai deosebite clădiri secesioniste din Oradea care, când a fost clădită, se înălța deasupra principalei piețe din Oradea.

Clădire construită în stilul secesion-ului vienez, se presupune că ar fi fost proiectată de arh. Ferenc Löbl și terminată în anul 1913. Clădirea e formată din subsol, un parter înalt, mezanin și trei etaje care se dezvoltă în jurul unei curți interioare. Ultimul etaj este mansardat, acoperit fiind de un acoperiș foarte înalt. În planul fațadei se remarcă simetria față de axul central, frumoasa proporționare a traveelor, atât pe orizontal cât și pe vertical.

Decorația, reprezentativă pentru secesion-ul vienez se reduce la medalioane de stuc, butoni de cărămidă, feronerie, vitralii și basorelieful de ceramică, executat în atelierul Zsolnay, cu smalt metalifer de culoarea bronzului reprezentând “Menora” păzită de doi lei.

Palatul Vulturul Negru

În 1905 a avut loc o competiție pentru proiectarea noului Palat Vulturul Negru. Aceasta a fost câștigată de arhitecții evrei Komor Marcell și Jakab Dezso. Clădirea a fost finanțată de doi avocați evrei

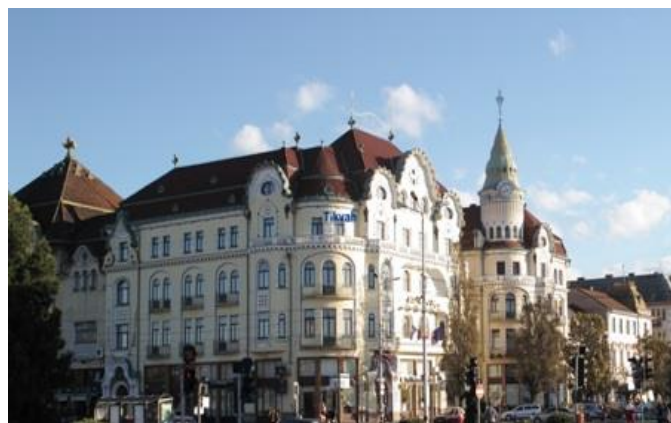

Dr. Kurlander Ede și Dr. Adorjan Emil și ridicată în locul vechilor hanuri Vulturul Negru și Zoldfa/Pomul Verde. A fost deschis pentru afaceri în 1908.

O particularitate a Palatului o reprezintă sticla care acoperă pasajul, încoronată de vitraliile reprezentând un Vultur Negru, confecționate de un producător local, Neumann Karoly.

Palatul Vulturul Negru este un monument arhitectonic reprezentativ al municipiului Oradea.

Palatul, aflat la adresa str. Independenței Nr. 1, a fost construit între 1907-1908 de arhitecții orădeni Marcell Komor și Dezső Jakab, în stil secesion. Antreprenorul lucrării a fost Ferenc Sztarill. Pe locul acestei clădiri s-a aflat palatul Arborele Verde, care dispunea de o sală ce găzduia manifestările culturale și politice. Clădirea este de colț, cu parter înalt și patru etaje, format din două corpuri între care se găsește un pasaj vitrat cu acces spre str. Independenței, Piața Unirii și str. Vasile Alecsandri. Fațada principală dinspre Piața Unirii este asimetrică, fiind formată din două corpuri mari, inegale, ce relevă cel mai bine stilul secesion. Fațada corpului din str. Independenței este mai ordonată și sobră. Motivul central îl reprezintă un corp ieșit, împărțit în două registre, care se termină în atic trilobat, având un vitraliu în timpan. Vitraliul cu vulturul negru, devenit o emblemă a ansamblului, a fost executat în 1909, în atelierul orădean Neumann K.

Palatul Vulturul Negru este cea mai importantă clădire a stilului său, din Oradea. Clădirea este multifuncțională, cuprinzând, la vremea inaugurării, cazino, hotel, birouri, restaurant, grupate în trei corpuri asimetrice. În prezent, în clădire funcționează multe cluburi, cafenele, restaurante și birouri Digi, fiind un loc important de întâlnire pentru scena socială a Oradiei.

Surse:

1. https://ro.wikipedia.org/wiki/Casa_Darvas-La_Roche, accesat în data de 30.05.2022
2. https://ro.wikipedia.org/wiki/Palatul_Ullmann_din_Oradea, accesat în data de 29.05.2022
3. https://ro.wikipedia.org/wiki/Palatul_Vulturul_Negru_din_Oradea, accesat în data de 29.05.2022

Deși ne-am propus să ajungem cu toții, elevi și profesori, în cimitirele evreiești, pentru o acțiune de ecologizare, am amânat această activitate, pentru o perioadă următoare însă, trei eleve, au fost în aceste cimitire, au cules informații relevante și ni le-au prezentat, într-un cadru solemn, de comemorare, cu flori și lumânări, pentru cei dispăruți.

Astfel, Vanessa Lăcătuș, Oana Mărcuțiu și Ioana Paina, au prezentat referatul *Lumină în eternitate*.

Lumină în eternitate

După cum bine știm, Oradea este și a fost mereu un oraș intercultural îmbogățit de minunate culturi, tradiții, etnii și religii.

În perioada interbelică, când comunitatea iudaică reprezenta 34% din populația orașului, în Oradea, existau 21 de sinagogi, alte 7 case de rugăciuni și 2 cimitire evreiești. Cimitirul și programul funerar au reprezentativitate pentru arta și arhitectura evreiască, iar aceasta transpare și prin multitudinea de sensuri cu care este investit: Bet Hachaim - casa vieții, casa celor vii, dar și casa eternă.

Dintotdeauna, cimitirul evreiesc a avut un impact puternic asupra localității învecinate, fie că este vorba de activitatea comunității sau de impresia lăsată asupra celorlalte. Dorim astfel, să vă prezentăm câteva detalii semnificative despre cimitirele noastre evreiești.

În cartierul Velența se găsește fostul Cimitir Evreiesc. Este situat pe strada Războieni nr. 88-90, în partea de est a orașului. Din cauza vegetației luxuriante, mormintele aproape că nu se mai zăresc, iar în unele locuri pietrele funerare sunt parțial distruse și căzute la pământ. Ce a rămas neclintit este gardul de beton, neatins de-a lungul anilor, ca un adevărat apărător al unei istorii îngropate...

Cimitirul Evreiesc este unul dintre cele mai vechi cimitire din județul Bihor, a fost stabilit în 1775 ca un cimitir interconfesional, dar comunitatea evreilor a cumparat terenul aferent în 1800, prima înmormântare a unui evreu, având loc în acest cimitir în 1801. Acesta a fost înființat în jurul anului 1800, prin strămutarea unui alt amplasament situat pe locul unde s-a ridicat ulterior platforma "Înfrățirea". Cimitirul nu mai funcționează din anul 1944, fiind închis din inițiativa Comunității Evreiești. Deși, în anii '60 a făcut obiectul unei hotărâri de expropriere, cimitirul nu s-a clintit nici măcar un centimetru.

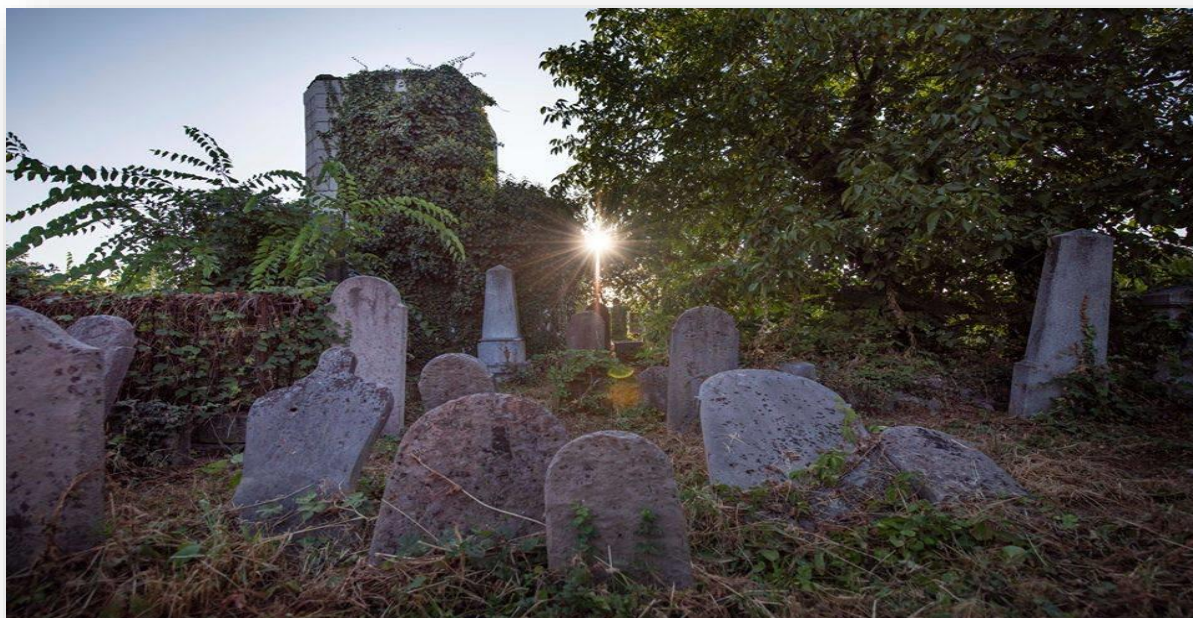
Chiar dacă, în Velența, nu se mai fac înhumări de mai bine de o jumătate de secol, cimitirul este vizitat în fiecare an de turiști care aduc un omagiu sutelor de persoane care au fost îngropate aici. Pietrele funerare ale vechilor morminte, de o raritate și o valoare excepțională, au o importanță aparte pentru Comunitatea Evreiască. O parte din acestea provin din vechiul cimitir de pe strada Hattyu, azi strada Lebedei. Există, însă, mai multe monumente funerare, fără morminte, ridicate pentru câte o familie de șase sau șapte persoane. Au inscripționate numele, prenumele, data nașterii, vârsta, același an al morții și, invariabil, același loc: Auschwitz.

Secretarul Comunității Evreiești din Oradea, domnul Lazăr Freund, deplânge soarta comunității și faptul că evreii rămași, nu mai au posibilitatea să întrețină cimitirul: "Noi nu avem posibilități materiale pentru a susține financiar lucrările de întreținere care se impun. Cimitirul este foarte mare. Are peste 35.000 de m2. Anul trecut, ne-au ajutat deținuții din Penitenciar să facem curățenie. Oamenii de rând nu prea se încumetă să facă curățenie. Vrem să-l conservăm, poate chiar o să facem o cerere către UNESCO în acest sens. Este păcat să se strice acest cimitir. În fiecare an este vizitat de foarte multe persoane, în special din

străinătate. Unii vin din curiozitate, alții, din simplul motiv că au pe cineva aici. Cred că acest cimitir reprezintă un adevărat monument pentru o întreagă comunitate", ne-a declarat interlocutorul.

Din discuțiile avute cu consilierul Comunității Evreiești, domnul Petru Stern, am aflat că pe teritoriul județului Bihor sunt peste 70 de cimitire evreiești, dar, din nefericire, o parte din acestea au fost închise, majoritatea fiind uitate o dată cu trecerea anilor.

Deși Cimitirul din Velența este cuprins în mare parte de o vegetație "luxuriantă", o parte a acestuia a fost curățată, în eventualitatea că, și în anul acesta, ca și în anii trecuți, vor exista persoane care vor dori să cunoască istoria comunității evreiești și că rudele celor trecuți în neființă își vor aminti de ei și vor veni să le mai presare câte o floare pe mormânt. De precizat că intrarea în cimitir se poate face numai prin achitarea unei taxe, respectiv: 0, 5 lei pentru persoanele din localitate, 1 leu pentru cele din afara localității și 10\$ pentru persoanele din străinătate.

Până când cineva se va ocupa cu adevărat de conservarea lui, cimitirul evreiesc din Cartierul Velența riscă să se degradeze pe zi ce trece. Încă o istorie se uită, se îngroapă sub bălării, urmând ca, odată cu trecerea anilor, o adevărată "bijuterie" de o valoare incontestabilă a unei comunități să se piardă...

În 2005, 30 de studenți din Israel au ajuns la Oradea să învețe și constate despre cultura strămoșilor lor. Au studiat în profunzime sinagogile din Oradea și au ajutat la curățarea cimitirului din Velența de buruieni. Puteți urmări aspecte din vizita și experiența lor în Oradea în video-ul : Journey into Jewish Heritage - https://www.youtube.com/watch?v=7MR_wZlg1vM

Odată cu închiderea acestui cimitir, în Oradea au luat ființă alte două cimitire evreiești, unul ortodox datând din 1876, pe strada Toamnei și unul neolog, din 1881, pe strada Umbrei. Cele două locații sunt destul de apropiate una de cealaltă, ambele fiind pe teritoriul general al cimitirului orășenesc Rulikowski.

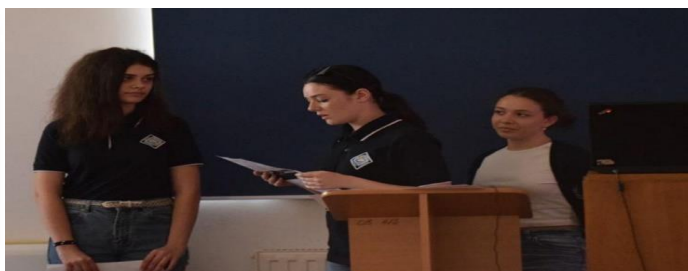
În mai 1944, aproximativ 50 de evrei din Aleșd s-au adunat în ghetoul din Oradea și în 23, 25, 28-30 mai și 1-5 iunie, 27 dintre aceștia au fost deportați.

Cimitirul neolog și cel ortodox au fost stabilite în a doua jumătate a secolului al XIX-lea . Personalitățile importante care au fost îngropate în aceste două cimitire sunt: Terebesy Samu (Smuel Ben Shlomo Hacohen 1864-1942); Kohn Jozsef (Shlomo Elizer Hacohen 1870-1916); și Lustig Jenp (Iaacov Ben Chaim 1913-1961). Ultima înmormântare din aceste cimitire, a fost desfășurată în anul 1979.

Ambele cimitire evreiești orădene au secțiuni speciale pentru bărbați, rabini și femei care au murit în timpul nașterii. Cea mai veche piatră funerară, datează de la înființarea acestor cimitire, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar monumentele din marmură, calcarul, gresia și granitul au inscripții în limbile maghiară și ebraică.

În calitate de cetățeni ai acestui frumos oraș, avem obligația de a respecta și monumentele, din istoria evreilor noștri, ajutând la conservarea acestora. Astfel, avem oportunitatea de a ne îmbogăți cunoștințele, vizitând și învățând cât mai multe despre cimitirele evreiești din Oradea.

Bibliografie și surse:

1. Man D., Bonta D. B., (21 iulie 2005), Redacția *Crișana Digitală*, *O istorie îngropată în uitare*;
2. <https://www.crisana.ro/stiri/actualitate-2/o-istorie-icirc-ngropata-icirc-n-uitare-99699.html>
3. Asociația Tikvah, *Cimitire în uz, azi, în Oradea*,
<https://www.tikvah.ro/en/jews-in-oradea/cemeteries>
4. Moldovan, M. (2011), *Cimitire evreiești din România*,
<http://www.jewish-romania.ro/cimitire.php/cimitire/>;
5. Lista monumentelor istorice 2010: *Monumente istorice aparținând patrimoniului cultural al evreilor din România*, <https://www.oradeaheritage.ro>.

Auschwitz – Birkenau - Istorie trăită

Pentru conștientizarea și fixarea cunoștințelor asimilate în proiect, 93 de elevi însoțiți de profesorii din echipa de proiect, Cristian Petruș, Ramona Tătar, Monica Dumitraș și subsemnata, am vizitat Auschwitz-Birkenau și muzeul Oskar Schindler din Cracovia. Explicațiile date copiilor și contactul direct cu istoria au avut asupra lor, un puternic impact formativ.

Cel mai important obiectiv al acestei excursii a fost acela de a le transmite elevilor ideea că în absența unei educații adecvate, în spiritul toleranței și al respectului față de celălalt, riscăm să repetăm și chiar la un nivel superior, să multiplicăm antisemitismul, rasismul, acum și în viitor.

Cu mult timp înaintea desfășurării propriu-zise a vizitei în Polonia, am realizat o prezentare cu toate obiectivele de vizitat, evidențiind scopul acestora, în educația copiilor. Ei citiseră deja, numeroase cărți tematice și parcurseserăm, nouă luni din generosul nostru proiect, bogat în activități.

La întoarcerea acasă, fiecare elev și-a consemnat într-un caiet comun, gândul, trăirea, impresiile.

Ca de fiecare dată când am fost la Auschwitz, centrul distrugerii evreilor europeni, zorii zilei erau acoperiți cu o ceață densă care alimentată de oboseala drumului, ne-au indus o stare de amorțeală, de liniște contemplativă. Eram acolo în sfârșit, unde copiii își doriseră să atingă cu ochii și sufletul, istoria vie, istoria trăită. Am fost primul grup de vizitatori și am primit un set de căști din care, după câteva reglaje tehnice, o voce fermă dar caldă a pornit un fluviu de informații.

I-am lăsat pe copii în voia realității evenimentelor marcante din spațiul lagărului, concentrați, tăcuți, emoționați, triști. Doar arareori mă căutau din priviri, mă observau parcă a semn de siguranță a timpului actual. Pe fiecare în parte i-am urmărit, gestionându-le stările iar acolo unde am observat o amplificare emoțională, am intervenit blând, cu un zâmbet, cu o strângere în brațe.

Ca și sentimentele noastre, amestecate, și capriciile vremii, de la ceață, la soare, apoi la ploaie densă, nu ne-au împiedicat să trăim una dintre cele mai intense experiențe ale vieții noastre. Și mai aveam un pas. Auschwitz II, sau Birkenau, situat în afara satului din apropiere, Brzezinka, acolo unde germanii au dezvoltat un imens lagăr de concentrare și un complex de exterminare care includea aproximativ 300 de barăci de închisoare.

Ploua mocănește, cum spune românul și nu toți copiii aveau pelerine de ploaie sau încălțăminte adecvată (deși urmăriseră prognoza și îi avertizasem asupra acestui aspect), să poată parcurge întinsa suprafață a lagărului. Cu toate acestea, înfruntând vremea și atenți la explicațiile mele, niciunul nu s-a plâns, nici de frig, nici de umezeală. Erau absorbiți de realitatea afișată și reanimată prin descrierea realizată de mine. Barăcile de lemn, majoritatea distruse și refăcute, drept mărturie erau inițial grajduri de câmp pentru cai, în care, după efectuarea unor modificări minime, au fost amplasați aproximativ 400 prizonieri. În mijlocul barăcilor au fost construite burlane prin care circula fumul și care aveau rolul de a încălzi tot

interiorul. Acolo fost 4 crematorii care aveau construite 46 cuptoare și 8 camere de gazare. Crematoriul nr.IV a fost distrus parțial de către prizonierii evrei în timpul răscoalei care a avut loc în 7 octombrie 1944.

Între ruinele crematoriului nr. II și III se află Monumentul Internațional în Memoria Victimelor Fascismului din Oswiecim, monument care a fost inaugurat în aprilie 1967. Am identificat placa comemorativă cu înscrisuri în limba română și am înfăptuit, ceea ce ne planificasem încă de acasă. Steaua lui David, simbol al armoniei și păcii la evrei, devenise în timpul celui de-al doilea război mondial, un simbol al persecuției naziste iar copiii au îmbrăcat placa cu stelute galbene confecționate de ei și au desfășurat tricolorul românesc, în semn de solidaritate a poporului român față de tragediile conaționalilor.

Pentru ca momentul de reculegere să fie complet, mai trebuia să aprindem lumânările în memoria celor dispăruți în lagăr, dar la unison, ne-am dat seama că nu avem nicio șansă să facem acest lucru sub imperiul picăturilor de ploaie, care se-ncăpățâneau să ne șiroiască pe fețe. Totuși, am considerat să le desfășurăm în jurul plăcii comemorative, chiar dacă, nu vor putea arde. Spre surprinderea noastră, ploaia s-a oprit iar noi am reușit să-mpărtășim gânduri, memorii și scrisori, celor plecați, bucuroși că flacăra lumânărelelor ardea cu o forță nestivilită astfel încât la plecare, le-am stins noi, pentru securitatea spațiului.

Nu puteam vizita Cracovia și să nu intrăm la Muzeul lui Oscar Schindler, inaugurat în anul 2010, un real muzeu de istorie, care nu prezintă doar povestea industriașului fabricant de vase emailate ci și cea a evreilor polonezi, a ghetoului evreiesc, informații istorice legate de perioada în care Cracovia a fost sub ocupație germană (1939 – 1945). Pe frontispiciul muzeului apare un citat din Talmud: „*Cine salvează o viață, salvează întreaga lume*”.

Om de afaceri, Schindler era un cetățean german (originar din Cehia), membru al Partidului Nazist, ba chiar și colaborator al serviciilor secrete germane (spiona mișcări ale trupelor poloneze). A rămas însă, în conștiința oamenilor, ca un om capabil de fapte nobile, reușind să își salveze muncitorii evrei de la deportare (și moarte) în lagărele de concentrare.

De ce în fabrica lui munceau numai evrei? Din motive absolut mercantile: îi angajase inițial pentru a nu-i plăti ca atare, ei fiind cetățeni de ”rang inferior”, ulterior luptând pentru a-i salva de la moarte sigură.

Foarte bine organizat, plin de informații variate, cu foarte multe fotografii și documente de epocă, cu materiale video care rulează în fundal, muzeul are 2 etaje și 11 camere cu diverse tematici, toate bogat ilustrate sau amenajate. În fiecare dintre aceste încăperi se încearcă recreerea atmosferei cracoviene din timpul războiului și al ocupației naziste asupra Poloniei.

În realitatea recreată prin efecte audio și video, ziare, mulaje, obiecte, declarații, am surprins următorul mesaj al regizorului filmului biografic, de război, *Pianiastul*, Roman Polanski:

„În primele luni, în ciuda perioadelor ocazionale de teroare, ghetoul era un fel de oraș din oraș, unde oamenii își făceau treburile, flirtau, se căsătoreau, distrau oaspeții, făceau vizite“. (Roman Polanski, 8 ani).

Cuvântul partenerului – Liceul Teoretic „Aurel Lazăr”, prin vocea doamnei prof. dr. Livia Ghiurcuța

DINCOLO DE CUVINTE

Proiectul colaborativ finanțat de Toli Institute a reunit la un loc, pentru aproape un an, Liceul Teoretic "Aurel Lazăr " și Colegiul național "Mihai Eminescu" . Cele două unități au desfășurat atât activități individuale cât și comune, bazate pe obiectivele și competențele stabilite prin proiectele depuse. Titlurile proiectelor deși diferite au fost similare și au evidențiat zestrea pe care etnicii orădeni au lăsat-o posterității: *Lada de zestre a Oradiei*-Liceul Teoretic "Aurel Lazăr", prof. coordonator Ghiurcuța Livia și *Oradea, oraș multicultural/patrimoniul local de identitate națională* – Colegiul Național "Mihai Eminescu", prof. coordonator Sopota Daniela.

Activitățile educaționale au promovat drepturile și libertățile omului, toleranța, empatia, socializarea, munca în echipă, cercetarea științifică și dezvoltarea unor abilități și competențe mai puțin valorizate în sala de clasă, au fost centrate pe elev și au vizat atât elevii de gimnaziu cât și cei de gimnaziu.

Așadar, făcând o scurtă trecere prin evenimentele Oradiei anilor '40 și aflând situația cruntă a evreilor din această comunitate, nu se poate să nu te întrebi: Cum a fost posibilă această situație? De ce comunitatea nu a luat atitudine față de aceste fapte greu de imaginat? Cel mai probabil, fiecare dintre noi avem un răspuns însă, faptul că născându-te evreu a trebuit să fii supus unui tratament inuman, este de neconceput. Iar ceea ce s-a întâmplat în acei ani, reprezintă o lecție de istorie din care fiecare trebuie să învățăm că dreptul la viață este sacru și el nu poate fi luat de nicio persoană sau regim politic, NICIODATĂ!

O altfel de lecție de istorie

În data de 5 octombrie 2022, elevii clasei a V-a A, sub coordonarea prof. Livia Ghiurcuța și Flavia Oprean, au făcut o incursiune în educația istorică prin vizitarea Muzeului evreilor din Oradea. A fost o altfel de lecție de istorie locală și națională care a vizat respectul, valoarea, libertatea și empatia.

Deși mici, copiii au înțeles că războiul nu este onorant pentru omenire, că pacea nu este doar un cuvânt, că omul este supus greșelilor și că trebuie să învățăm să nu mai repetăm nimic din tot ceea ce poate afecta pe celălalt. NOI, toți suntem importanți separat însă, ÎMPREUNĂ suntem valoroși și putem să schimbăm în bine lumea.

Păsări în colivie!

elevă, Mariabela Bradea-Pintiuța

Atunci când auzim cuvântul „Holocaust” cred că tuturor ni se face pielea de găină. Ne vin involuntar imagini în minte cu victime inocente terorizate și abuzate în lagăre imense și înfricoșătoare. Dar, oare, ar trebui să vorbim despre asta? E bine să arăți adevărul crunt tinerei generații?

Răspunsul este, cu siguranță, DA! Trebuie să ne cunoaștem trecutul, să învățăm din el, pentru a nu-l repeta și nu să-l ascundem, ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic.

Liceul nostru mult iubit, alături de Colegiul Național „Mihai Eminescu” s-au reunit pe data de 11.11.2022 pentru a vorbi deschis despre acest masacr. Noi, lăzăriștii, am făcut o muncă de detectivi și am prezentat viața unui supraviețuitor al Holocaustului, în vârstă de 102 ani. De asemenea, am prezentat cele două firme de antrenament care au luat naștere pe data de 10.10.2022: „Gustul care nu se uită” și

„ Păsări în colivie”. Le-am povestit despre talentul culinar al minunaților lăzăriști care au adus cultura gastronomică a victimelor la noi în curte. Bineînțeles, le-am înmănat florile confecționate din teste vechi, dragile noastre amintiri neprețuite, în timp ce vizionau toate cele nouă simboluri: „trandafirii din vechile amintiri”, „ Sfaturile în derulare” (CD-urile și cutiile acestora pictate pe care am scris ceea ce credem că ne-ar fi spus victimele Holocaustului dacă ar mai fi trăit), „ Semnul păcii”, „ Ploaia de fluturi cu povești pe aripi”, „ Porumbelul din folie de aluminiu”, „Mâna ridicată cu sârmă ghimpată în spate” și două machete ale Auschwitz-ului.

Cu siguranță a fost o zi de neuitat atât pentru lăzăriști, eminescieni, profesori, directori cât și pentru invitații de la eveniment. Mă bucur că am avut privilegiul de a fi acolo, simțind emoția profundă și sinceră din aer. Îmi doresc să urmați exemplul elevilor care au contribuit la un viitor mai bun în acest an, prin schimbarea treptată a unor mentalități bolnave, dorind să învățați și să înțelegeți la rândul vostru necesitatea conștientizării trecutului.

Eva- fetița inimilor noastre

Elevii claselor a V-a A și a V-a B de la Liceul Teoretic "Aurel Lazăr", însoțiți de profesorii Băguț Mihaela-directorul școlii și Ghiurcuța Livia, în parteneriat cu Biblioteca Județeană "Gheorghe Șincai", au continuat activitățile dedicate comemorării Holocaustului din România.

Denumită simbolic *Eva Heyman printre noi*, activitatea din 12.10.2022, a făcut parte din proiectul **Oradea's dowry box**. Activitatea s-a desfășurat în sala dedicată copiilor din Biblioteca Județeană, un loc deloc întâmplător. Cu această ocazie elevele Marian Ștefana Ioana și Ivancsuk Andreea Monica, ambele din clasa a V-a A, au pus în scenă *Eva Heyman-fetița inimilor noastre*, un joc de rol adaptat la vârsta pe care elevii o au. Momentul a fost unul emoționant, plin de încărcătură sufletească și de respect față de drama evreilor din cel de-Al Doilea Război Mondial.

Cu această ocazie, elevii au vizitat și expoziția de desene a colegilor lor de liceu, expoziție coordonată de prof. Negru Emilia, Ghiurcuța Livia și Oprean Flavia și intitulată *Holocaustul prin ochii unui copil*.

La activitate au participat și reprezentanții Comitetului de părinți ai clasei a V-a A. Din partea bibliotecii am avut susținerea directă a doamnelor Pop Claudia și Pantea Delia cărora le mulțumim.

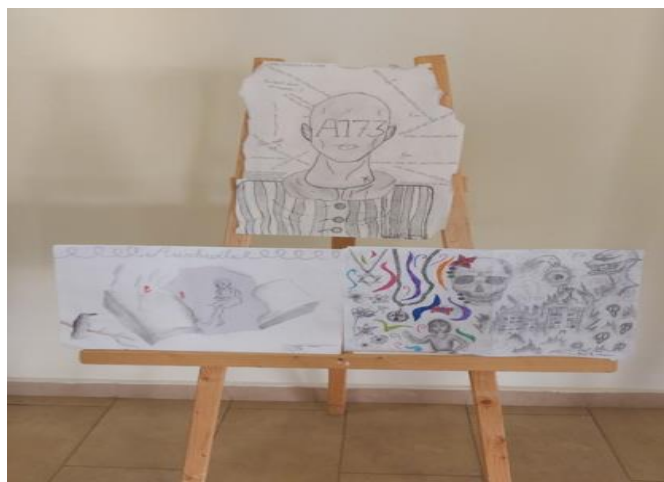

Holocaustul prin ochii unui copil

În intervalul 10-15.10.2022. la Biblioteca Județeană "Gheorghe Șincai", continuând activitățile proiectului **Oradea's dowry box**, grupul-țintă al proiectului împreună cu elevi ai liceului au organizat o expoziție cu desene realizate de elevii școlii pe tema Holocaustului. Expoziția a avut ca titlu **Holocaustul prin ochii unui copil** și s-a dorit a fi un semnal de alarmă referitor la încălcarea drepturilor și libertăților omului, a războiului care și astăzi macină state ale Europei și a lumii. De asemenea, elevii prin creațiile lor au surprins aspecte ale celui de Al Doilea Război Mondial, a holocaustului, a suferințelor pe care acesta le-a provocat oamenilor, copiilor și cum întreaga lume s-a oprit în loc pentru anumite etnii, categorii socio-profesionale.

Expoziția a completat activitatea amintită anterior- **Eva - fetița inimilor noastre** și a incitat vizitatorul la meditație și tăcere. Dar, oare ce ai mai putea spune când vezi că omul a chinuit alți oameni, când amul a atentat la demnitatea, liniștea, fericirea și viața semenilor, când omul egoist a anulat valorile culturii și civilizației altor etnii, popoare din dorința de a domina lumea. Cum a fost posibil? Probabil, nicodată nu vom afla adevărul însă, vom putea fiecare să ne dăm un răspuns și să nu mai repetăm astfel de tragedii care nu fac onoare speciei umane.

O imagine cât o mie de cuvinte

În data de 27 ianuarie 2022, grupul Țintă a avut ocazia să vină în contact cu arta la Muzeul Municipiului Oradea situat în cetatea Oradiei unde s-a aflat expusă lucrarea lui Leon Alex, "Cizma fascistă". „Cizma fascistă” este o lucrare a pictorului Leon Alex, născut în 1907 la Petroșani. În anul 1916 acesta se mută la Oradea împreună cu familia sa. Acesta moare în Ucraina în 1944 unde a participat într-o luptă împotriva forțelor naziste.

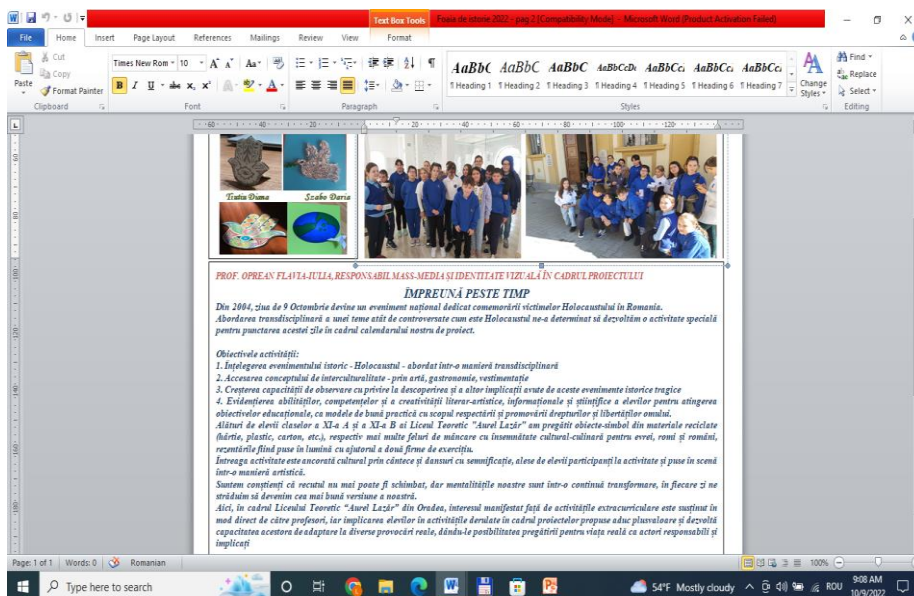
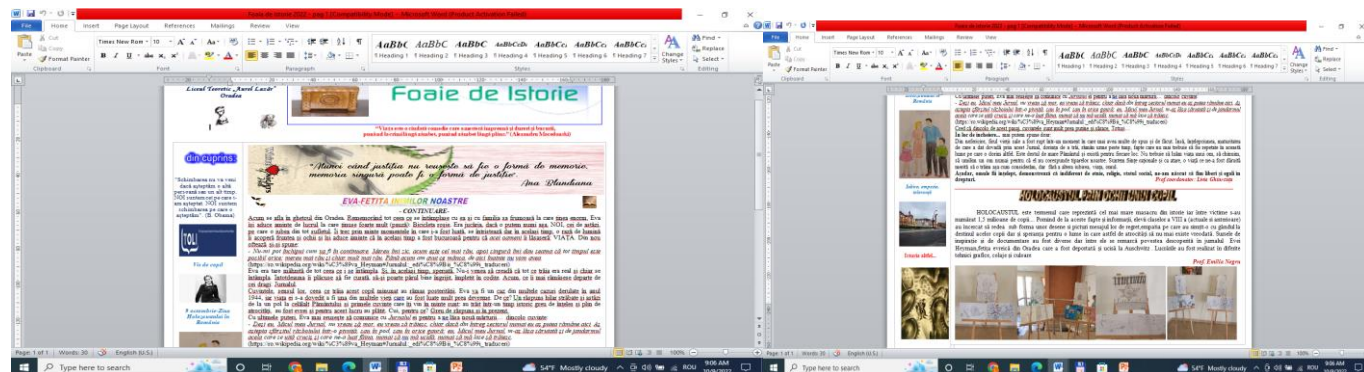
Lucrarea este formată din cinci cizme care au pe marginile tălpilor gheare, iar pe tălpi au cvastici. În centrul picturii putem observa o familie formată dintr-un bărbat, o femeie și doi copii. Un detaliu important al acestei picturi este apariția stelei galbene pe care evreii erau obligați să o poarte pentru a fi distinși de celălalte etnii.

Așadar, putem spune că pictorul Leon Alex este un vizionar pentru mesajul pe care îl transmite prin imaginea familiei de evrei care privește cele cinci cizme fasciste care urmează să-l strivească, această pictură datând din 1933, cu aproape zece ani în urma de a se întâmpla dezastrele holocaustului.

Foaia de istorie - număr dedicat zilei de 9 octombrie

Este o altfel de activitate care place elevilor. Este o oportunitate de a prezenta, pe scurt, elevilor, profesorilor și părinților liceului, cele mai importante aspecte ale proiectelor educative dar și de a identifica potențiali elevi dornici să cunoască istoria dincolo de zidurile clasei, dornici să se implice în activități extrașcolare și să își aprofundeze cunoștințele dobândite la orele de curs.

Există viață și după Auschwitz

Am început printr-o dezbatere la nivelul clasei, grup țintă în proiectul colaborativ *Oradea, oraș multicultural/patrimoniu local de identitate națională*.

...și am ajuns, prin intermediul elevului Lazăr Alexandru, să prezentăm una dintre lucrări în cadrul simpozionului din data de 11.11.2022, activitatea principală a proiectului.

Ladislau Roth - Holocaustul prin memoria unui muzician

elev, Alexandru Lazăr

Care este valoarea vieții umane? Aceasta este întrebarea pe care ne-o punem conștient sau inconștient atunci când ne gândim la Holocaust. Și nu vorbim despre valoarea unui Evreu sau a unui German, ci strict despre valoarea unui om, despre cum fericirea vieții tale ca om pe acest pământ poate fi măturată de valul istoriei.

Cea mai de impact lecție a holocaustului este aceea că oricând se va putea repeta o astfel de tragedie, în care valoarea unui om se calculează pe bază de naționalitate, handicap sau pura arbitrară a unor oameni care nu au de suferit din sacrificiul unui om în folosul unei ideologii bolnave. Însă, printre acei oameni nevinovați din sadicele trenuri de la Auschwitz, există câțiva care, tot arbitrar, ajung să trăiască.

Printre ei se află Ladislau Roth, un domn plin de viață, inteligent și cu memoria la punct, care are împliniți *doar* 102 ani. Am intrat în contact cu povestea lui prin intermediul doamnei profesor Livia Ghiurcuța, care l-a întâlnit la Institutul Cultural Român de la Tel Aviv din Israel, unde domnului Roth i-a fost înmănată distincția "Steaua României" în grad de cavalier, prilej cu care și-a redat memoriile.

S-a născut la Satu Mare și a trăit la Timișoara, însă anexarea Ardealului de către Ungaria Horthystă l-a prins la Oradea, unde a și rămas. Treptat, a trăit să vadă toți pașii care au condus spre înlăturarea evreilor din spațiile publice, culminând cu înființarea infamului ghetou din Oradea, care era al doilea cel mai mare din Ungaria și cuprindea populațiile evreiești din toată Oradea și localitățile din regiune. De acolo, a fost deportat la Auschwitz-Birkenau, împreună cu mama sa pe care nu mai avea s-o vadă; unde a dat de primul "noroc" al tragediei sale. Deși a supraviețuit șederii sale în Auschwitz, a fost supus muncii traumatice de a căra cadavrele oamenilor din vagoanele ajunse care nu au supraviețuit drumului și a morților din camerele de gazare. Impactul trecutului se citește pe fața lui atunci când povestește cum se întâmpla să mai recunoască un om sau doi pe care cu ani înainte îi vedea pe străzile din Timișoara sau Oradea.

Din fericire, după 5 zile scapă din infernul Birkenau și ajunge în lagărul de la Mauthausen, aproape de Viena. Acolo, un talent din trecut îl va ajuta să se țină în viață. El a fost mereu pasionat de pian și chiar a urmat cursurile Academiei de la Budapesta; lucru care, îl va diferenția de restul în fața ofițerilor din lagăr și-i va asigura acestuia un loc în trupa de muzicieni a lagărului. Așa erau tratați mai bine de către gardieni și chiar aveau de beneficiat cu ”un cartof-doi în pantaloni” de la bucătărie, însă tot nu au trăit o viață ușoară, fiind obligați să cânte marșuri în timp ce compatrioții lor erau spânzurați, însă nu aveau voie să privească execuția.

Ultima etapă a prizonieratului avea să și-o petreacă în lagărul de la Ebensee după un marș de 60 de kilometri, pe jos; unde funcționa și o fabrică de elice de avion. Aici își va menține profesia, iar în seara de revelion va fi trezit el și trupa sa la 2 noaptea pentru un concert impromptu. După un drum scurt cu mașina, legați la ochi, ajung în fața unei case frumoase, în interiorul căruia se aflau întreg corpul de ofițeri al lagărului, în frunte cu comandantul, în jurul meselor pline de mâncare și băutură. Comandantul îi poartă pe artiști să se instaleze, iar domnul Roth se așează la o pianină care se afla în cameră. Artiștii, deși încordați, sunt rugați să cânte ”background music”, iar în pauză sunt cinstiți cu mâncare și tratați cu respect. Însă, după un timp intră în sală un subofițer, vizibil beat, care se pune lângă Roth la pianină și-i spune: ”dacă nu-mi cânti melodia preferată, te împușc pe loc”. Silit, Roth se supune dorinței subofițerului care nici măcar nu avea ce căuta acolo, dar care în acea situație, avea putere asupra vieții lui.

Peste câteva luni, comandantul îi va chema pe toți prizonierii și le va spune că americanii se apropie, fiind undeva la 150 de kilometri, dar că ei trebuie să-și continue munca. Imediat după aceea, rând pe rând, toți ofițerii și soldații din acel lagăr vor pleca și în final vor rămâne doar prizonierii, confuzi. Peste două ore, în lagăr vor intra două tancuri americane, care vor proclama eliberarea tuturor prizonierilor. Roth va face tifos datorită schimbării ”dietei naziste” cu cea americană și va fi tratat la un spital aliat în condiții foarte bune. Apoi, se va întoarce la Budapesta cu ajutorul organizației Joint, iar mai apoi la Oradea și la Timișoara, unda va începe viața de la 0.

La final, trebuie să reflectăm la povestea de viață a domnului Roth și să ne gândim, din nou, este valoarea unui om o etnie? Câți au avut norocul de a supraviețui infernului lagărelor germane? Nu toți, iar cei care au scăpat, au rămas marcați pe viață, fizic și mental. Cred că pentru a înțelege în totalitate dezastrul umanitar care a fost Holocaustul, pe lângă perspectiva largă, trebuie să ne oprim să observăm câte un domn Roth sau un orice alt om care a trecut prin acea experiență. Însă majoritatea nici nu au apucat să-și spună povestea, forțați fiind să plătească prețul suprem - pentru ce?

ACTIVITATEA PRINCIPALĂ A PROIECTULUI

SIMPOZIONUL ȘCOLAR – REFERATE ȘI PROIECTE „ORADEA – ETNIE, NAȚIUNE, CONFESIUNE”

Oradea - etnie, națiune, confesiune

Astfel s-a intitulat Simpozionul școlar - referate și proiecte, evenimentul de diseminare a frumoaselor activități desfășurate din luna februarie până în prezent, în proiectul care a promovat, pacea, respectarea drepturilor și libertăților omului, prețuirea valorilor trecutului, toleranța, empatia, responsabilitatea și cetățenia activă pentru a oferi tinerilor o imagine cât mai apropiată de adevărul istoric. Timp de 10 luni, am predat în antiteză lecția Holocaustului cu lecția democrației, declarându-ne mulțumite acum, prin atingerea scopului educațional.

Așadar, la vreme de recoltă în brumar, în sala de festivități a Colegiului Național „Mihai Eminescu”, vineri, 11.11.2022, s-a desfășurat activitatea principală a proiectului, intitulată generic „Oradea - etnie, națiune, confesiune” (Oradea ethnicity, nation, confession). Gândită ca simpozion școlar, activitatea a reunit o suită de proiecte și referate care au suscitat interesul participanților și au stârnit admirația față de cei care le-au expus.

Într-o atmosferă elegantă, sobră dar cu o vădită amprentă tinerească, dată de prezența liceenilor din școlile partenere, pe parcursul celor două ore și jumătate, emoția, furia, exuberanța, bucuria, revolta, satisfacția au fost câteva dintre sentimentele care s-au evidențiat și celui mai puțin cunoscător a personalității umane.

Ne-am străduit, sperăm, ca de obicei, să fim ospitalieri și drept răsplată, calitatea invitațiilor a fost una pe măsură. După primirea și înregistrarea participanților, am deschis lucrările simpozionului, cu domnul Prim Rabin Shraya Kav, care de altfel, a fost o surpriză, extrem de plăcută, dumnealui fiind și cel care ne va prefața materialul editat electronic, în curs de apariție. Deschis, jovial, foarte aproape de copiii pe care i-a întâlnit în câteva rânduri în răstimpul derulării proiectului, fie la Sinagoga Ortodoxă, fie la Mausoleul Holocaustului, domnul Prim Rabin i-a cucerit prin simplitatea discursului și greutatea mesajului transmis, de toleranță, acceptare și pace.

Doamna Alexandrina Chelu-Schorr, o prezență nu doar fascinantă, ci și foarte bine documentată pe tema evenimentului, a transmis mesajul domnului Robert Schorr, director al Departamentului de Cultură în cadrul Federației Comunităților Evreiești din România și director JCC Oradea, cel care ne-a mijlocit și facilitat, începând cu Acordul de Parteneriat cu Comunitatea Evreilor din Oradea, majoritatea activitățile din proiect.

Asociația Tikvah, prin toate activitățile întreprinse, a fost continuu o sursă de inspirație, atât pentru copii, cât și pentru profesorii coordonatori. Ne-am bucurat de prezența doamnei Emilia Teszler, într-o activitate desfășurată pe zoom, cu ocazia comemorării Evei Heyman, copiii celor două școli ascultând-o cu

mult interes și adresându-i întrebări și de asemenea, în cadrul simpozionului, prestația dumneaei, a înmărmurit audiența.

Doamna director al Colegiului Național „Mihai Eminescu”, Livia Muntean, profesor de istorie, a prezentat o sinteză a activității dumneaei, în problema Holocaustului, într-un material intitulat „Predarea Holocaustului, o experiență profesională și nu numai ...”, stârnind aplauze de admirație pentru formarea solidă și consistentă, în mari centre de studiu al iudaismului.

Doamna director adjunct al Colegiului Național „Mihai Eminescu”, prof. Agoston Palko Emese, a pregătit un referat intitulat „Oradea, orașul lui Sfântul Ladislau” (Nagyvárad, Szent László városa), reliefând contribuția etniei maghiare la construcția istorică a urbei de pe Crișul Repede.

Doamna prof. dr. Livia Ghiurcuța a realizat o sinteză a proiectului nostru colaborativ, obiective, competențe, evidențiind atât activitățile realizate împreună, cât și cele ale lăzăriștilor, dedicați, implicați și destoinici.

Deosebit de apreciate au fost prezentările elevilor celor două școli, din partea Liceului Teoretic „Aurel Lazăr”, Alexandru Lazăr, Mariabela Bradea-Pintiuța Mariabel și Anastasia Bereanu, fetele având ca temă, prezentarea cu titlul: „*Păsări în colivie*”, susținută de machete demonstrative și de superbi trandafiri comemorativi, realizați din hârtie și distribuiți elevilor din sală, de către o reprezentantă a etniei române și una a etniei rome, îmbrăcate în costume populare autentice, ca simbol al sprijinului acordat evreilor și romilor bihoreni, în perioada deportărilor, de către cetățenii de etnie română.

Gazdele au încheiat seria prezentărilor prin prestația absolut remarcabilă a elevului Vlad Munteanu, care a surprins audiența cu fervoarea susținerii drepturilor omului, în toate timpurile istorice, în referatul intitulat, „*Apel la morală și sensibilitate*”.

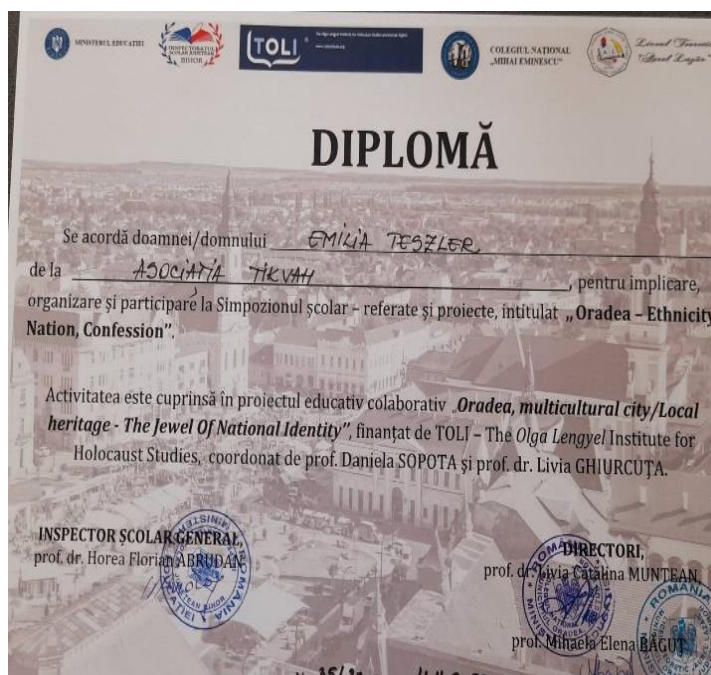
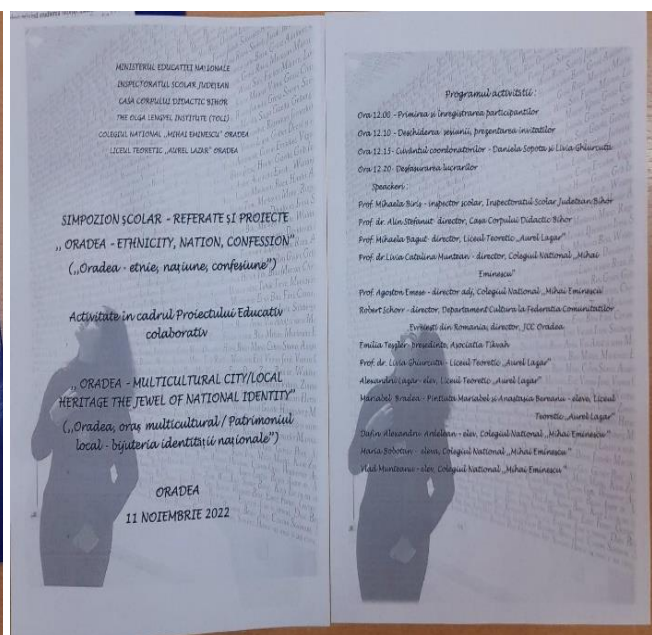
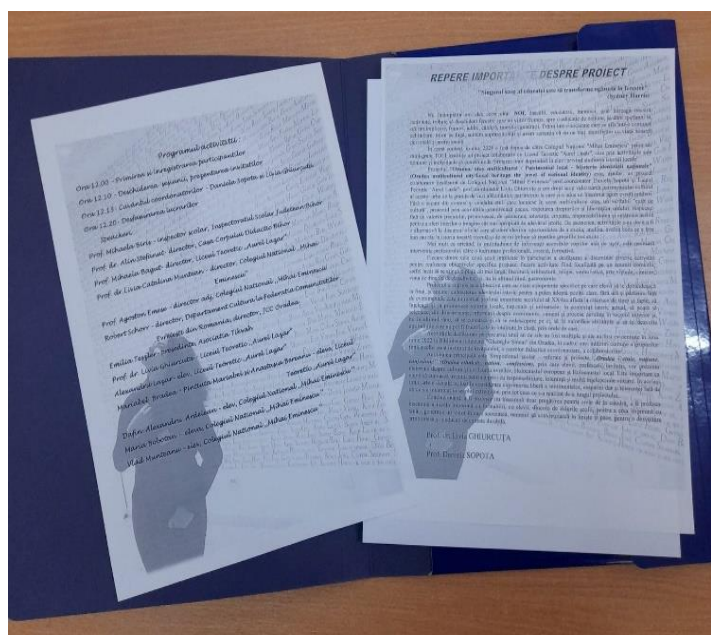
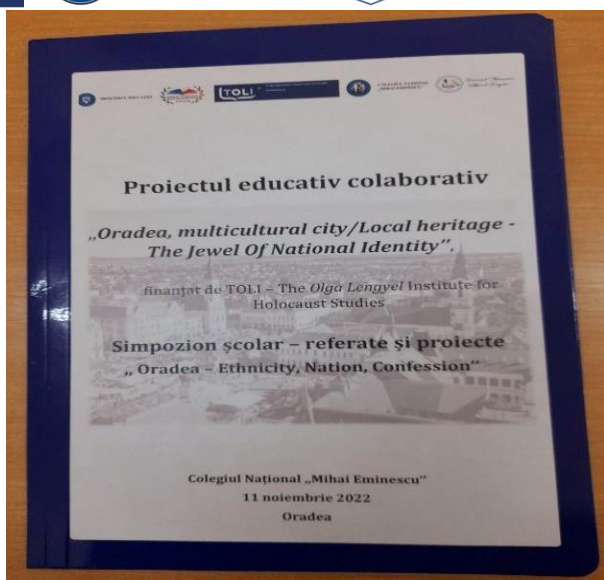
Maria Bobotan a încântat prin sensibilitate și candoare, în prezentarea stilizată a experienței personale în studiul Holocaustului, citind mult despre acest subiect, participând activ, la toate momentele proiectului.

Dafin Alexandru Ardelean, pasionat de istorie în general, de cea a evreilor, (prin tangențe familiale), în special, a așternut în file de referat, studiul personal, în teren, alături de colegii lui, cu prețioasele informații bibliografice, despre sinagogile orădene, în lucrarea „*Oradea, un oraș al sinagogilor*”.

Atât copiii cât și participații la simpozion, au fost răsplătiți cu diplome și drept grăitoare și volume, în strânsă legătură, cu tema zilei, a anului.

O activitate pe cât de frumoasă, pe-atât de prețioasă, care a durat cât timp au ars lumânărilele pitite pe frunze ruginii, în buza scenei, cu sens de amintire veșnică pentru ei..., cei care au plecat. Amintirea lor însă, rămâne, precum pietricelele presărate printre lumânări și frunze. Pentru ei și pentru a nu mai fi o astfel de filă în istoria lumii, noi, dascălii, ne vom continua misiunea și vom cultiva valori ...

„Singurul scop al educației este să transforme oglinzile în ferestre”, spunea Sydney Harris.

MINISTERUL EDUCAȚIEI

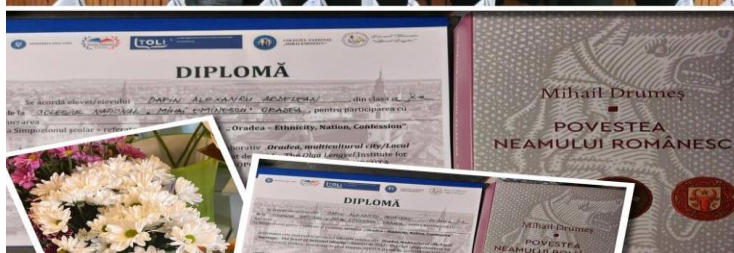
The Olga Lengyel Institute for Holocaust Studies and Human Rights
www.toli.ro

COLEGIUL NAȚIONAL
„MIHAI EMINESCU”

Liceul Teoretic
„Carol Davila”

Speackeri ...

Prim Rabinul - Shraya Kav și Alexandrina Chelu-Schorr

Emilia Teszler – președinte Asociația Tikvah

Prof. Mihaela Biriș – inspector școlar

Prof. Mihaela Băguț
director, Liceul Teoretic „Aurel Lazăr”

Prof.dr. Livia Cătălina Muntean
director, Colegiul Național „Mihai Eminescu”

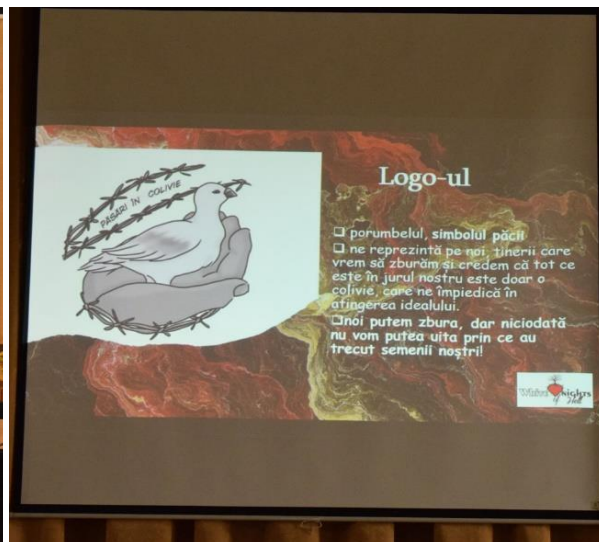

Prof. Agoston-Palko Emese
director adj. Colegiul Național „Mihai Eminescu”

Prof. dr. Livia Ghiurcuța
Liceul Teoretic „Aurel Lazăr”

Mariabela Bradea-Pintiuța, elevă, Liceul Teoretic „Aurel Lazăr”, clasa a XI-a A

Alexandru Lazăr

elev, L.T. „Aurel Lazăr”, clasa a XII-a D

Dafin Alexandru Ardelean

elev, C. N. „Mihai Eminescu”, clasa a X-a C

Maria Bobotan

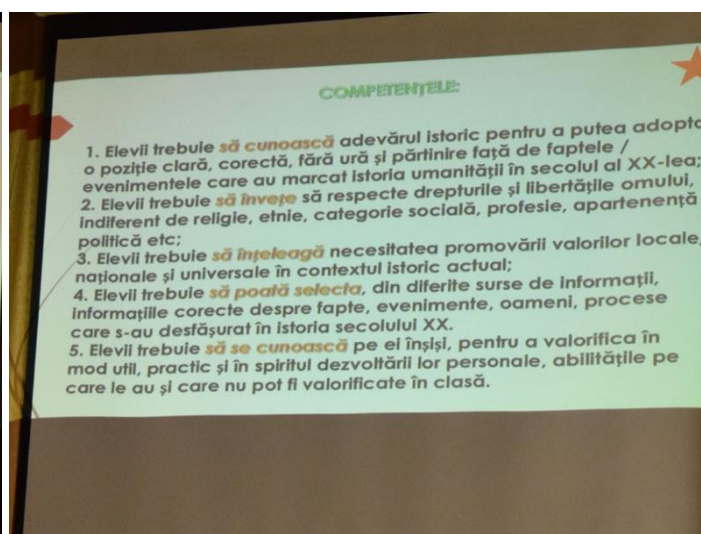
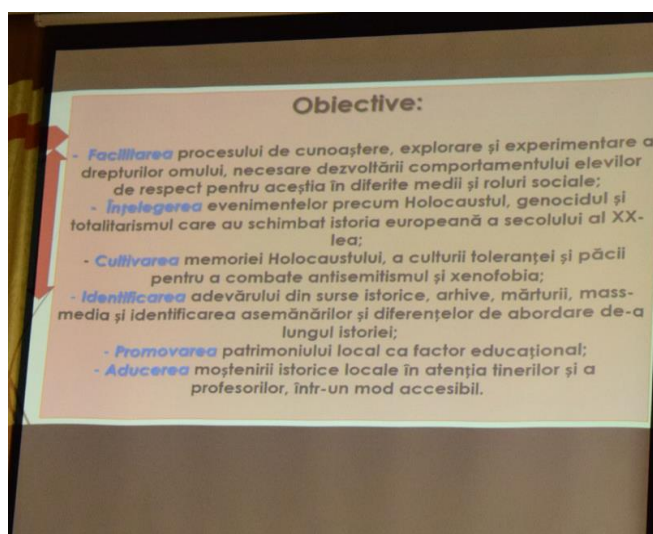
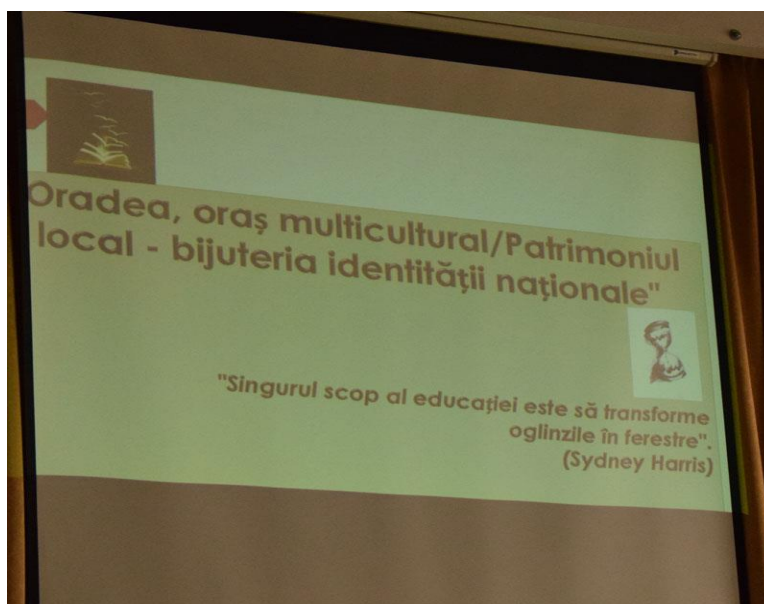
elevă, C. N. „Mihai Eminescu”, clasa a X-a C

Vlad Dacian Munteanu-Laza

elev, C. N. „Mihai Eminescu”, clasa a X-a D

elev, Vlad Dacian Munteanu-Laza

Apel la morală și sensibilitate:

Drepturile omului și problematica răului îngust

Morala este ceva inalienabil naturii umane. În fond, ea este o fibră din ființa subiectivității și a substanței noastre ca specie. Drepturile omului și caracterul lor moral sunt o temă foarte actuală, de mai bine de 30 de ani încoace; în acest sens, doresc să facem un recurs la istorie și să observăm că „Declarația Universală a Drepturilor Omului” a fost publicată pentru prima dată pe data de 10 Decembrie 1948 (document adoptat de *Adunarea Generală a Națiunilor Unite*), acest eveniment reprezentând un notabil catalizator pentru viitoarea înființare a diverselor organe și entități care înțeleg să protejeze aceste drepturi și libertăți.

Doresc, astfel, să fac apel la una din formele fundamentale ale raționamentului, și anume deducția, pentru a afirma că aceste drepturi ale omului, în forma lor incipientă, își regăsesc originile chiar în morală. Evoluția lor ca și concepte și, mai târziu, norme de drept este strâns legată de evoluția, dar și începuturile moralei înseși. Conceptul de *drepturi ale omului* prezintă o recurență în istoria civilizației umane, recurență care ajunge în primul său prag major de manifestare odată cu epoca luminilor și revoluțiile moderne, unde conceptului menționat anterior capătă o calitate de literă a legii nescrise, mai ales în rândul gânditorilor influenți ai vremii (Voltaire, Montesquieu, Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, reprezentanții Școlii ardelene, ș.a.). De aici ajungem la următoarea stare de fapt: „(...) aceste drepturi se cuvin omului în virtutea ființării sale ca om, a apartenenței sale la specia umană, ele fiind inalienabile oricărei persoane umane, indiferent de timp, spațiu sau situații concrete. Drepturile omului apără ființa umană împotriva arbitrariului autorităților și a pericolelor care o amenință”.

Se remarcă totuși următoarea problemă: unii dintre acei oameni, care se auto-intitulează ca fiind „morali” sau „adepti ai moralei”, nu cunosc faptele morale decât în mod „primitiv”, din cine știe ce sursă care le-a trecut la un moment dat prin câmpul vizual (bunăoară, moralitatea spiritului epocii lor sau a stării sociale sau a împrejurărilor), pentru a elabora una din tezele lui Friedrich Nietzsche (dar a cărei nuanță o percepem oarecum diferit, întrucât nu ne referim aici la filozofi, ci la omul de rând). Din carențele acestei proaste informări (dar și a dezinteresului față de istorie, alte popoare și culturi, etc.) reiese la iveală faptul

că aceștia nu puteau să vadă adevăratele probleme ale moralei, întrucât se aflau în inabilitatea de a compara mai multe sisteme morale. Acest lucru este cu adevărat primejdios, întrucât dă naștere unor ideologii extremiste care, dacă sunt susținute, ajung să aibă un caracter monstruos, cu urmări dezastruoase. A socoti doar propriile tale concepții ca fiind morale nu reclamă doar un comportament narcisist secondat de complexe de superioritate, dar dacă acest fapt mai este în sine însoțit de o ambiție oarbă, atunci vom ajunge la ceea ce numim cu adevărat un rău absolut, canalizat în ceea ce se numește dictator.

În baza acestui proces a apărut și Adolf Hitler, conducătorul celui de-al III-lea Reich. Datorită acestui om au pierit aproximativ șase milioane de evrei, în urma acțiunilor restrânse în ceea ce numim astăzi holocaust, ca o expunere la nivel *macro* a evenimentelor. Doresc, însă, să vedem și una din celulele *micro* ale problemei: Oradea, 3 mai, 1944, ora 17:00 – au fost înființate trei ghetouri în vederea segregării populației de origine evreiască. Situația s-a acutizat considerabil și într-un timp inimaginabil de scurt, cei 33.000 de oameni găsindu-și sfârșitul, în final, în lagărul de exterminare de la Auschwitz. A fost o atrocitate de nedescris, care are o magnitudine resimțită și azi. Revenind așadar la „Declarația Universală a Drepturilor Omului”: aceasta apare în 1948, iar Al Doilea Război Mondial se încheie în 1945. Se pare că doar un genocid care se numără printre cele mai mari din istorie a fost suficient pentru sesizarea comunității internaționale.

Trebuie, totuși, să tindem spre mai bine. Trecutul este ireversibil, indiferent cât am încerca să ne autoiluzionăm cu privire la falsitatea acestei afirmații; dar asta nu înseamnă că nu putem tinde spre bine ca idee absolută. Educația ne ajută în acest sens și este un instrument indispensabil. De aceea doresc să fac un apel la morală și sensibilitate, un apel care să treacă de granițele unei pagini sau ale unei săli și să rămână un semnal de alarmă pentru ca așa ceva să nu se mai întâmple niciodată. După toți cei mai bine de 10.000 de ani de existență a civilizației, consider că este momentul să practicăm morala educată, care acceptă alternativa de abordare a unor realități.

Bibliografie și surse:

1. Hersch, J. (2022), *Mirarea filozofică: O istorie a filozofiei*, Editura Humanitas, București, ISBN 978-973-50-7393-0;
2. Nietzsche, F. (2016), *Dincolo de bine și de rău: prolog la o filozofie a viitorului*, Editura Humanitas, București, (pentru versiunea curentă în limba română), ISBN 978-973-50-5418-2;
3. Cobianu, E., Ciuraru, C. (2001), *Dimensiunea morală a drepturilor omului*, în *Revista Română de Sociologie*, serie nouă, anul XII, nr. 5–6, București;
4. Calder, T. (2016 revizuit 2022), *The Concept of Evil*, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*, arhivat în ediția nouă (Winter 2022 Edition), disponibil la <https://plato.stanford.edu/cgi-bin/encyclopedia/archinfo.cgi?entry=concept-evil>, accesat la data de 10 noiembrie 2022.

elevă, Maria Bobotan

File în jurnalul meu

Ne place să ascultăm povești, adevărate lecții de viață. Suntem nerăbdători să punem întrebări...cu cât știm mai multe, cu atât parcă nu știm mai nimic, iar curiozitatea și ambiția ne sunt alimentate de dorința noastră de a descoperi mai mult. Este o onoare să înveți, este o onoare să fii învățat. Este o onoare să descoperi, este o onoare să întrebi. Nu putem trece prin marea cultură a lumii decât cu ajutorul cunoașterii și a conștientizării lucrurilor din jurul nostru. Prin mijlocirea lor strângem toate locurile, oamenii și vremurile.

Holocaustul...un eveniment cu profunde valențe... Vă suntem profund recunoscători că ne-ați oferit timpul vostru pentru a ne face conștienți despre adevărata însemnătate a acestui eveniment istoric, care ascunde în spatele lui lacrimi, copii, bătrâni, suferință și povești tulburătoare, dar, totodată, speranță și voință. Aceste activități probabil pe majoritatea ne-au sensibilizat la prima interacțiune cu această lume întunecată, am reușit să constientizăm și să fim conștienți de tot ceea ce se petrece în jurul nostru, deschizându-ne viziunea și mintea asupra unor aspecte importante, ale unor crâmpene din viața noastră ca pământeni.

Yad Vashem afirmă despre Holocaust că „a fost un genocid fără precedent, total și sistematic, săvârșit de Germania nazistă și colaboratorii acesteia, având drept scop anihilarea poporului evreu. Principala motivație și-a găsit sorgintea în ideologia rasistă antisemită. (...) Până în 1945, au fost uciși aproape șase milioane de evrei.”. Am reușit să constientizăm că, în spatele unor numere imense, unor clădiri care stau mărturie trecutului, unor poze, unor instituții, sunt suflete, povești cutremurătoare, ultimele zâmbete urmate de lacrimi...sunt oameni, precum spunea și Papa Francisc ”Oamenii nu sunt numere, ci chipuri și inimi”.

Cu sprijinul instituțiilor abilitate și a cadrelor didactice am reușit să pătrundem dincolo de cifre, sondaje și clădiri, direct în inima lumii comunității evreiești din Oradea, care are în prezent numeroase sinagogi și muzee. În conformitate cu adevărul istoric, studiat și invocat, cu documentele care susțin, apără și promovează drepturile omului, ne-am însușit atitudini și aptitudini utile în viața de viitori adulți.

Eva Heyman, copilul pierdut al orașului nostru, dar veșnic prezent în inimile noastre, este doar una dintre figurile marcante ale acestei tragedii. „De ne-ai mai fi...”- dar ne-ai rămas în suflet cu dorurile și visele neîmplinite... Cu aceste gânduri am început prima activitate, „Omagiu Evei Heyman” din acest amplu proiect, în februarie 2022. Elevi de la Colegiul Național Mihai Eminescu și Liceul Teoretic Aurel Lazăr, cu ajutorul doamnei Emilia Teszler, am invocat episoade care au schimbat destine, au schimbat viitorul, spre a promova spiritului civic, al toleranței, al interculturalității, respectul pentru drepturile și libertatea de exprimare, conștientizarea și înțelegerea modului în care regimurile totalitare din secolul al XX-lea și-au pus amprenta asupra evoluției evreilor, romilor și a altor etnii din Oradea și România, inclusiv. Când Eva Heyman ar fi împlinit 91 de ani, i-am dedicat după amiaza acelei zile, am vizitat statuia sa, lăsându-i flori și scrisori, transformându-i anii stinși pe pământ în ani vii în înalțuri.

Am descoperit că Holocaustul are o poziție centrală în literatură, nu puțini fiind scriitorii care se încumetă să abordeze această temă gravisimă din istoria omenirii, într-un registru în care umorul și simplitatea debordantă țâșnesc din toți porii frazelor, fie prin limbajul elocvent folosit, fie prin dinamica ideilor sau chiar muzicalitatea frazelor. Astfel, cărțile „Obsesia” (volum de nuvele) de Ioan Grigorescu, „Deborah” (roman) de Cătălin Mihuleac, „Auschwitz, ultima stație. Povestea mea din lagăr, 1943-1945” de Eddy de Wind, „Jurnalul Annei Frank”, „Jurnal (1938-1945)” de Helga Weisssova au fost doar cele câteva care ne-au deschis ochii. În plus, am reușit să identificăm adevărul și din surse istoric, arhive, mărturii, mass-media și, cel mai important lucru după părerea mea, să identificăm asemănările și diferențele de abordare de-a lungul istoriei.

În momentele ce urmează aș vrea să ne îndreptăm atenția spre o carte din cele menționate anterior, și anume „Deborah”, scrisă de Cătălin Mihuleac. Un roman despre contrastul de ură dintre oameni, care deseori are motor de pornire rasial sau religios, „Deborah” propune o abordare a atrocităților, umbrită de ordinul lui Antonescu din 1941 ca întreaga populație din Bucovina de Nord să fie deportată în Transnistria, folosindu-se termenul popular de strămutare.

Acest eveniment marcant se structurează în roman pe trei fire narative, care nu se încurcă între ele niciodată și care acoperă intervale cronologice clare. Mijlocitoarea acestor fire narative este chiar eroina romanului, Deborah, o tânără adolescentă în vârstă de aproximativ 14-15 ani, o vârstă foarte apropiată de a noastră, o fată care avea dorințe și aspirații, temeri și dezamăgiri, frici și împliniri, caracterul de războinică și supraviețuitoare transformând-o „într-un veac de femeie” după cum o denumeste și autorul. Bucovineancă de origine, născută în Câmpulung, în centrul concentrației etnice de evrei care dădeau suflul cultural, economic și moral al Bucovinei, singura sa condamnare a fost apartenența evreiască.

Așadar, este de o importanță majoră ca noi, elevii, să intrăm în contact cu această lume, să cunoaștem trecutul, pentru a privi cu responsabilitate, toleranță și multă înțelepciune spre viitor.

Mi s-a întipărit în memorie unul dintre citatele despre care am discutat la una din activitățile desfășurate în cadrul acestui proiect „Poveștile mele sunt despre camerele de gazare, împușcături, garduri electrice, tortură, soare neîndurător, abuz mental și amenințarea constantă a morții. Dar sunt și povești despre credință, speranță, triumf și iubire. Sunt povești despre perseverență, loialitate și curaj!” (Livia Bitton-supraviețuitoare a Holocaustului)

Poveștile de lumină au adus în prim plan și familiarizarea cu sărbătorile religioase evreiești a jucat un rol important în acest drum al nostru spre cunoaștere. Astfel, am participat în sinagoga ortodoxă la un început al revederii, al renașterii, al scrierii în cartea vieții, ba chiar al retrospectivei de Roș Hașana - anul nou evreiesc, anul 5783 de la Facere. Întreaga festivitate se desfășoară în jurul unui sunet, sunetul șofanului, iar din câte am înțeles singura poruncă de Roș Hașana este ascultarea acestui sunet care se află în strânsă legătură cu sufletul omului, având menirea de a le reaminti ascultătorilor să se căiască de păcate și să se împace cu frații lor, căci, după cum spun și rabinii, reconcilierea dintre om și Dumnezeu încurcă planurile dușmanului. Urarea acestei sărbători am aflat că este Șanatova, care ar însemna prin traducere Să aveți un an fericit, dulce, precum sunt și mâncărurile specifice, spre exemplu ciocolata sau pâinea în miere. Una dintre rugăciunile pe care le-am ascultat, și care mi-a rămas în minte, m-a impresionat, este Șmone Esre, fiind chiar o rugăciune centrală a liturghiei iudaice, iar în încheiere, mi-ar plăcea să citez un scurt fragment din ea:

„Dăruiește pace, fericire și binecuvântare. Binecuvântează-ne Tatăl Nostru pe toți împreună cu lumina feței Tale, căci prin lumina feței Tale ne-ai dat învățătura dătătoare de viață, iubire de bine și binecuvântare.”

elev, Dafin Alexandru Ardelean

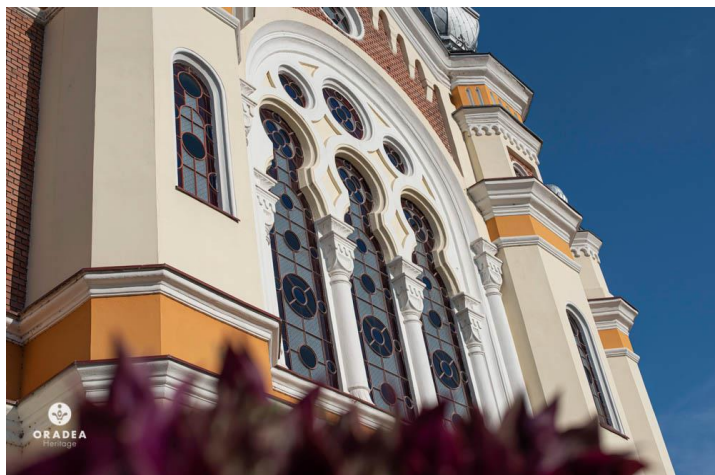
Oradea, un oraș al sinagogilor

Chiar dacă prezența evreiască în România se estimează a data de pe vremea împăratului Traian, foarte puține izvoare istorice o afirmă, așadar este greu de determinat dacă se poate vorbi de comunități propriu-zise sau doar de indivizi aflați în tranzit. Cert este că existența unor comunități încheiate și sedentare în spațiul Transilvănean rural lasă dovezi vizibile de abia în prima parte a secolului al XVIII-lea. Un exemplu concret este construirea sinagogii de lemn din Nazna, județul Mureș, în anul 1747. În mediul urban, în schimb, prima sinagogă atestată cu documente concrete, este cea din Alba Iulia, datând din secolul al XVII-lea. După cum s-a mai menționat deja, nu se știe o dată exactă în care primii evrei s-au stabilit Oradea. Cert este însă că prezența lor susținută de documente se situează undeva în prima parte a secolului al XVIII-lea, perioadă în care, probabil, au început să apară și primele case de rugăciune iudaice, în clădiri ce semănau cu casele de locuit tipice. Nu se știe care a fost prima sinagogă propriu-zisă din Oradea, dar se cunoaște faptul că deja, în anul 1800, numărul lor era de 11. Numărul lor a tot crescut apogeul fiind atins în 1944, când în Oradea existau 18 sinagogi de dimensiuni mari și medii, și cel puțin încă atâtea case de rugăciune.

Lista sinagogilor:

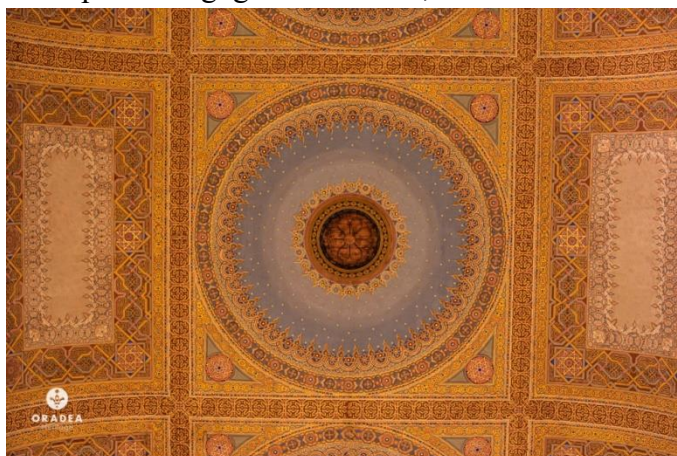
1. Sinagoga Hevra Sas
2. Sinagoga Mare Ortodoxă
3. Sinagoga Aachvas Rein
4. Sinagoga Neologă Zion
5. Sinagoga Poale Cedek
6. Sinagoga de Wiznitzer
7. Iesoda Hatora
8. Sinagoga Mică din Velența
9. Sinagoga Mare din Velența
10. Machzike Thore
11. Reb Siele Sil
12. Templul Klauss

13. Templul Mic
14. Templul Agudat Israel
15. Casa de rugăciuni Neologă
16. Sinagogă de pe strada Roman Ciorogariu
17. Sinagoga familiei Ullmann

Sinagoga Mare Ortodoxă este, precedată de cea Neologă, cea mai emblematică clădire religioasă iudaică din Oradea. Aceasta impresionează prin aspectul exterior pur sefard, și prin abundența picturilor murale din interior. Proiectul clădirii a fost atât de apreciat, încât, la scurt timp a fost preluat de comunitățile din Satu Mare și Dej. Organizarea interioară este una tipică sinagogilor ortodoxe, cu amvonul situat

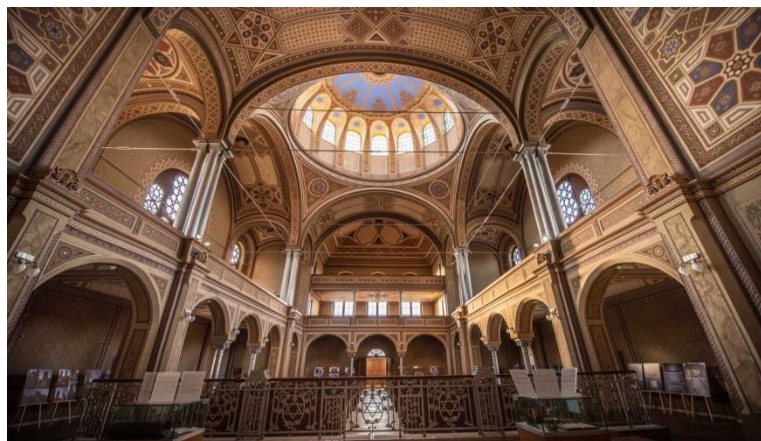
central, și locurile destinate femeilor, în număr de 450, acoperite cu grilaje din lemn. Luând în considerare contextul demografic, clădirea era mai mult decât încăpătoare, găzduind un total de 1050 de locuri. Totodată, a fost o schimbare bine venită în peisajul arhitectural orădean, sinagogile ce o precedă cronologic pe aceasta (cu excepția templului Zion) fiind edificate în stil baroc (regal sau provincial).

În completarea Sinagogii Mari Ortodoxe vine **Sinagoga Hevra Sas**, aflată în aceeași incintă cu prima. Edificată la 18 ani după inaugurarea lăcașului principal de cult, cu un aspect mult mai simplu, care e menit să accentueze intenția comunității de a construi un spațiu axat pe utilitate. Atipic la această sinagogă este faptul că majoritatea locurilor se află la etaj, consecință a faptului că parterul mai adăpostește două camere pe lângă sala de procesiune: Școala sinagogală (spațiu dedicat studiului Thorei) și presinagoga. Contrar aspectului exterior, interiorul este bogat decorat, cu picturi

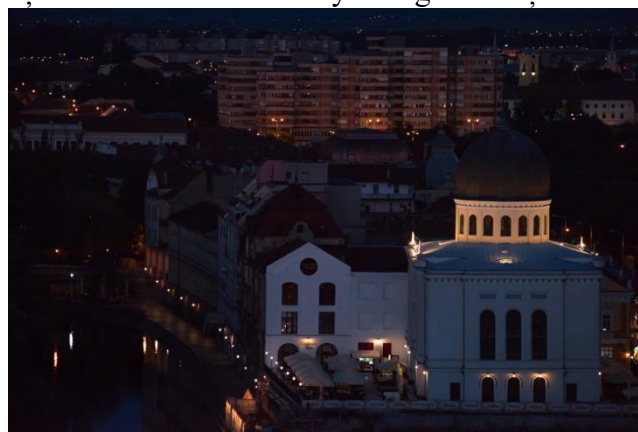
în stil maur, specifice comunităților sefarde. Sinagoga este încă în uz, iar, din cauza numărului restrâns de membri, femeilor le este permisă prezența la parterul construcției, privirea fiindu-le acoperită de o perdea.

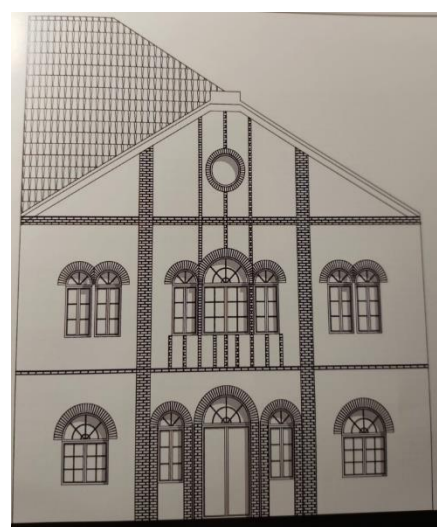
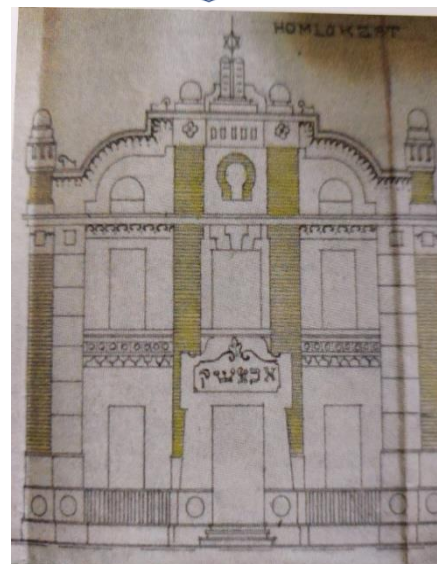
Poate cea mai emblematică sinagogă de pe actualul teritoriu al României este **Sinagoga Neologă Zion**. La momentul inaugurării (1878) era cea mai mare sinagogă funcțională din Imperiul Austro-Ungar. De atunci, comunitatea iudaică din Oradea a rămas consacrată drept una dintre cele mai puternice și active ale vremii. A fost privită cu multă admirație ascensiunea în piramida societății și emanciparea rapidă

a populației ebraice, în ciuda mediului nu tocmai prietenos în primă fază. Ideea de a construi o sinagogă monumentală a luat naștere încă din 1870, odată cu scindarea comunității în două subculte: cel neolog (reformist) respectiv cel ortodox (conservator), între timp apărând o a treia comunitate, și anume Status Quo Ante, cu scopul de a reuni evreii. Comunitatea

neologă, chiar dacă avea un număr mic de membri, dispunea de foarte multe resurse financiare, înglobând mai multe nume răsunătoare (Fuchsl, Sonnenfeld, Moskovits, Darvas, Auspitz, Markovits, Guttmann, Busch etc.). Astfel, în 1877, faimoasa firmă de construcții a familiei Rimanoczy inaugurează șantierul grandioasei sinagogi proiectate chiar de arhitectul-șef al orașului, David Busch. Organizarea interioară este total diferită față de cea tipică, amvonul fiind mutat în partea estică, chiar în fața Dulapului Thorei, oferind astfel impresia unei săli de spectacole din ziua de azi. De notat este și prezența orgii, singura din Oradea aflată într-o sinagogă. Elaborând proiectul, David Buch s-a inspirat pe alocuri din aspectul sinagogii mari din Nurnberg. În ziua de azi, în incinta lăcașului de cult funcționează un muzeu, însă chiar și așa, aceasta rămâne pe locul 3 în clasamentul celor mai mari sinagogi din Europa.

Bibliografie și surse:

1. Pușcaș, C. (2018), *Șapte sinagogi Orădene*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea;
2. www.tikvah.ro;
3. www.oradeaheritage.ro.

prof. Agoston-Palko Emese

Oradea – orașul lui Sfântul Ladislau

Oradea - orașul Sfântului Ladislau. Așa se știe. Dar nu atât de mult, pentru că istoria de peste 900 de ani a orașului a fost extrem de tumultuoasă, fiind aproape complet distrus de mai multe ori de-a lungul secolelor.

Istoria actualului oraș începe de când a fost construită cetatea în secolul al X-lea. Numele său, Várad, arată că era un sit fortificat, pe atunci încă un castel, iar sunetul "d" indică faptul că era mic. Nu există nicio informație despre construcția sa; se știe că, potrivit documentelor care au supraviețuit, amplasarea sa a fost la gura de vărsare a Hévíz (pârâul Peța), la gura de vărsare a Crișului.

Istoria orașului a început odată cu transferul Episcopiei de Bihor, fondată de Sfântul Ștefan, la Oradea de către regele Sfântul Ladislau în 1092. Nu există niciun document autentic despre fondarea orașului. Prima mențiune scrisă a orașului datează din 1113, într-o carte a mănăstirii benedictine din Zólyom. Odată cu transferul episcopiei, a devenit necesară construirea unei biserici mari, pe care Sfântul Ladislau a început să o ridice. Catedrala a fost dedicată Sfintei Maria, iar, aici, a fost depus Sfântul Ladislau.

În 1192, la cererea regelui Béla al III-lea, Papa l-a canonizat pe regele Ladislau I. Pentru a marca această ocazie, i s-a pregătit o înmormântare ornamentală în biserica castelului și a început un pelerinaj la mormântul Sfântului Ladislau. După Székesfehérvár, a devenit al doilea cel mai important centru religios și spiritual al țării. Acest lucru a avut un impact și asupra dezvoltării orașului în afara castelului, iar în timpul canonului Rogerius, orașul avea deja patru biserici.

Invazia tătară din 1241 a fost consemnată de canonul Rogerius în lucrarea sa *Carmen Miserabile* (Cântec lamentabil). Tătarii au distrus orașul și castelul, iar locuitorii au fost măcelăriți sau deportați. După ce pericolul a trecut, orașul și castelul au fost reconstruite, împreună cu catedrala. De asemenea, a fost reînviat cultul Sfântului Lazăr, care a avut o mare importanță pentru dezvoltarea orașului. Regii maghiari care au vizitat mormântul Sfântului Lazăr au oferit donații și privilegii episcopiei și capitlului. Mulți dintre regii noștri au fost înmormântați aici, cum ar fi Ștefan al II-lea, Andrei al II-lea, Beatrix, soția lui Carol Robert, Maria, fiica lui Ludovic cel Mare, și Sigismund de Luxemburg.

După Compromisul din 1867, Austro-Ungaria a intrat într-o epocă de dezvoltare lentă. Evoluția impusă de cadrul legal, în afară de problemele interne care divizau acum țara, a creat într-adevăr decenii de

dezvoltare pașnică, calmă și, în multe privințe, armonioasă în Ungaria. Pe măsură ce relațiile politice se stabilizau, se creau oportunitățile care constituiau premisele esențiale pentru relațiile socio-economice civile. Sosirea capitalului și a forței de muncă în cantități din ce în ce mai mari a dat impulsul inițial, iar, până la începutul secolului, economia maghiară a devenit capabilă să facă alți pași pe cont propriu.

Până la începutul secolului, căile ferate ajunseseră în aproape toate colțurile țării, controlul râurilor a dus la încetarea inundațiilor regulate, iar industria cerealelor și cea a morăritului se dezvoltau într-un ritm extraordinar. Datorită unei alimentații adecvate și a îmbunătățirii serviciilor de sănătate publică, teama de epidemii pare să se fi atenuat, iar mortalitatea infantilă a început să scadă, iar învățământul primar obligatoriu și gratuit a devenit obligatoriu prin lege începând cu 1868.

Comunitatea maghiară a fost cea care și-a pus, poate cel mai mult, amprenta asupra arhitecturii orașului, construind numeroase instituții monahale, cum ar fi mănăstiri, ordine călugărești (dominican, franciscan, augustin, iohanit), dar și clădirilaice, care, din păcate, nu au rezistat trecerii anilor și repetatelor asedii la care a fost supus orașul.

Comunitatea maghiară a fost inițiatoarea unor activități culturale care au contribuit vizibil la transformarea Oradiei într-un centru al artei, educației și culturii.

Din 1880 și până la începutul Primului Război Mondial, vestul Europei și Statele Unite ale Americii au reprezentat leagănul de dezvoltare al curentului Art Nouveau. Și-a găsit inspirația în natură, în cel mai pur și frumos stadiu al ei, reflectându-se în special în arhitectură, arta grafică și ilustrații.

Termenul de Art Nouveau a apărut pentru prima dată în anii 1880, în publicația belgiană *L'art Moderne*, pentru a descrie lucrările a 20 de artiști, pictori și sculptori, Les Vingt, care doreau să inițieze o reformă în artă. În decembrie 1895, neamțul Siegfried Bing și-a deschis propria galerie de artă în Paris, numită *L'Art Nouveau*, unde comercializa mobilier și piese de decor interior și nu numai, în stilul Art Nouveau. Cu toate că datorită lui Bing curentul a fost răspândit, el nu a fost mediatizat cu adevărat la nivel internațional decât în momentul apariției artei grafice în periodice precum *The Savoy*, *La Plume*, *Jugend*, *Dekorative Kunst*, *The Yellow Book* sau *The Studio*.

Palatul Apollo

Încă din secolul al XIX-lea, la numărul 12 al străzii Republicii se afla un han numit Apollo. Soarta hanului a fost pecetluită în 1910, când municipalitatea a vrut să vândă terenul hanului. Vânzarea nu a avut loc, dar, în schimb, orașul a decis să construiască un palat pentru închiriere pe cheltuiala proprie.

În primăvara anului 1911, în primărie a fost construită primăria. Kálmán Rimanóczy a prezentat un plan pentru noul Apollo, care a fost acceptat de consiliul municipal, iar arhitectul a fost însărcinat să elaboreze planurile detaliate. În primăvara anului 1912, Rimanóczy a câștigat și licitația pentru construcție, dar, din cauza morții sale neașteptate în 1912, lucrările au fost încredințate colegului său, inginerul Tivadar Krausze, între 1912 și 1914.

Kálmán Rimanóczy (30. aprilie 1870 – 12. iulie 1912) a fost un eminent arhitect din Oradea. Arhitect talentat, a jucat un rol important în conturarea imaginii Oradea moderne. Ca și tatăl său, era un cetățean cunoscut și respectat al orașului. În timpul scurtei sale vieți, în decursul a puțin peste două decenii de activitate, a proiectat numeroase clădiri și a participat, în calitate de antreprenor, la realizarea proiectelor sale și ale altora.

Constructorii palatului au fost firma Lajos Incze and Partners. Instalațiile de încălzire centrală și sanitare au fost realizate de firma Antal Waldmann din Budapesta. Grinzile, stâlpii și grinziile de fier au fost furnizate de Turnătoria de Fier și Uzinele de Mașini Oradea RT. Lucrările de tâmplărie au fost efectuate de atelierul Réti și Hodossy pentru mobilă artificială și tâmplărie.

Clădirea cu trei etaje, cu parterul înalt, este înrudită cu Art Nouveau Jugendstil din Berlin. Acest lucru este indicat de recurența în decorul clădirii a formelor ascuțite tipice neogoticului, de acoperișul în formă de turn al secțiunii de colț, de arcurile frânte ale acesteia din urmă, de pauzele din linia de capăt a mansardei, de apariția frontonului ornamentat ca o închidere a cornișei centrale a fațadei principale, de articularea verticală a ferestrelor una sub alta. Elementele decorative se remarcă prin bogata ornamentație heraldică, care amintește de Imperiul German: scuturi mari de arme în partea de sus a benzilor de colț, decorate cu o frunză de salcie, iar, mai jos, o pereche de inele atașate la un cadru orb cu ghirlande, cu o pereche de panglici care cad de la o înălțime de un etaj. Decorațiile florale, în formă de ghirlande, de pe ferestre și balcoane sunt remarcabile.

Întreaga clădire dă impresia unei construcții de tip soclu, deoarece partea de deasupra parterului, care se află pe un plan drept, este articulată pe verticală. Fațada de pe strada Sanislo este articulată de un rizalit care se termină cu două frontonuri cu linii frânte, în timp ce fațada principală este articulată în principal de un rizalit central. Aceasta din urmă este împodobită cu patru sculpturi mari din piatră în planul câmpului frontonului. Palatul Apollo a fost ultima lucrare a lui Kálmán Rimanóczy.

Bibliografie și surse:

1. Dukrét, G. (2002), *Oradea-Nagyvárad*. Il Dragon, Nagyvárad;
2. Dukrét, G., Péter, Z. (1997), *Nagyvárad városismertető*. EKE, Nagyvárad;
3. Péter, Z. (1998), *Nagyvárad építészeti emlékei a barokktól a szecesszióig*. Convex, Nagyvárad;
4. Péter, Z. (2008), *Nagyvárad műemlék épületei*, PBMEB, Nagyvárad.

prof. Gabriela Silaghi

Scurt istoric al evreilor sătmăreni

Istoria evreilor sătmăreni este o poveste despre încercările tragice la care îi supune soarta pe oameni, o poveste plină de sensibilitate și emoție! Această istorie este mărturisită azi de impozanta sinagogă de pe strada Decebal, de cel mai cunoscut bulevard al orașului Satu Mare, denumit, popular, Zsidó Corso, de poveștile și expresiile locuitorilor sătmăreni, de gustul prăjiturilor și al mâncărurilor specifice comunității evreiești, devenite un bun comun al patrimoniului istoric local!

Primii evrei s-au așezat în comitatul Sătmăr la începutul secolului al XVIII-lea. Inițial se ocupau cu comerțul produselor agricole și al țuicii. Mai târziu au cumpărat terenuri agricole pe care le cultivau, creșteau vite și oi, au devenit întreprinzători de succes, contribuind în mod esențial la modernizarea economică a acestor locuri prin înființarea primelor fabrici, uzine și instituții financiare. Recensământul din 1870 a consemnat prezența unui procentaj de 7,01 % de locuitori de religie israelită din totalul populației comitatului.

În perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial, aproape un sfert din populația orașului Satu Mare era evreiască, iar celelalte trei orașe ale comitatului, Baia Sprie, Baia Mare și Carei aveau, la rândul lor, aproximativ 15% din populație de religie israelită. Satu Mare și comitatul Sătmăr deveniseră un centru important al iudaismului ortodox și al hasidismului, prin rabinii Benjamin Mandelbaum, Eliezer și Yehuda Grünwald, și mai ales după alegerea rabinului Joel Teitelbaum în fruntea acestei comunități (1934). Din 1947 Teitelbaum s-a stabilit la New York astfel încât, în zilele noastre, hasizii din Sătmăr alcătuiesc cel mai numeros grup de evrei hasizi din SUA și din lume.

Comunitatea evreiască din Carei se mândrește cu numele unei mari personalități: Oszkár Jászi (Oszkár Jakubovits, pe numele său original), scriitor, publicist, politician, sociolog, profesor universitar. Kálman Bródy, compozitor, dirijor, jurnalist era și el originar din Carei. Comunitatea din Baia Mare s-a făcut remarcată mai ales prin membrii Școlii de pictură de aici: Sándor Ziffer, Márton Kantz, Dávid Jándi.

Începând cu cel de-al doilea război mondial cataclismele istoriei se revarsă asupra acestei populații, care este amenințată cu pierderea identității sale prin exterminare. Ardealul de Nord este ocupat în 1940 de Ungaria condusă de regimul autoritar fascist al lui Miklós Horthy, iar evreii sunt siliți să suporte legislația antievreiască adoptată de acest regim, să se ascundă, să încerce să fugă, alternativa fiind lagărul nazist.

În anul 1944, după ocuparea Ungariei de Germania nazistă, în comitatul Sătmar sunt înființate două ghetouri, unul la Satu Mare și altul la Baia Mare. În luna mai 1944, în ghetoul din Satu Mare erau închiși aproximativ 19 000 de evrei din zonele orașelor Ardud, Carei și Satu Mare. Aceștia au fost deportați în lagărul de la Auschwitz, în 6 transporturi, în perioada cuprinsă între 19 mai și 1 iunie 1944.

Numărul supraviețuitorilor a fost redus, nici 16% din cei existenți înaintea războiului, iar aceștia, treptat, au preferat să plece în țara lor. Acolo, în statul nou creat, Israel (1948), evreii au dovedit că sunt un popor glorios care su reușit să depășească tragedia unui genocid. Dintr-o istorie îngrozitoare trăită, cea a Holocaustului, ei au reușit să renască, să construiască o poveste luminoasă, plină de speranță, cuvânt care se regăsește și în titlul imnului Statului Israel (Hatikvah-Speranță)!

Locuitorii Sătmarului păstrează o amintire frumoasă comunității evreiești din perioada interbelică. Toleranța și buna înțelegere sunt dovedite și de păstrarea legăturilor cu evreii stabiliți, de-a lungul timpului, în Israel sau în SUA. Am învățat unii de la alții, am preluat obiceiuri, tradiții, dovedind astfel că varietatea culturilor și religiilor este o sursă de bogăție spirituală, de civilizație!

Colegiul Național "Doamna Stanca" Satu Mare are o îndelungată tradiție a colaborării cu Comunitatea evreiască din județul Satu Mare. Elevii noștri au avut posibilitatea de a studia limba ebraică la cursurile desfășurate de comunitate, de a participa la frumoasele concerte organizate la Sinagoga de pe strada Decebal, de a lua parte la numeroasele proiecte desfășurate împreună. Dintre aceste proiecte, doresc să prezint, pe scurt, două: "Shalom! Poftă bună!" și "Citește! Învăță! Speră!"

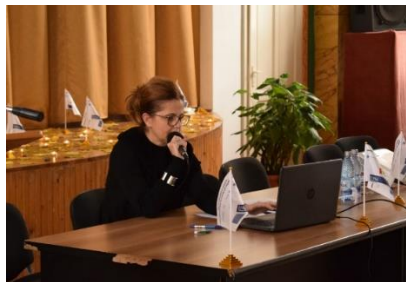
Proiectul "Shalom! Poftă bună!" a urmărit valorificarea moștenirii civilizației evreiești păstrată în bucătăria locală prin culegerea de către elevi a unor rețete comune și realizarea unei broșuri care ulterior a fost donată bibliotecilor școlare din județ.

Proiectul "Citește! Învăță! Speră!" a urmărit cunoașterea de către elevi a istoriei holocaustului prin intermediul lecturii unor cărți (4 la număr) și valorificarea acestor cunoștințe prin intermediul unor afișe, desene, postere, filme de mici dimensiuni.

Cele mai emoționante legături s-au stabilit cu supraviețuitorii Holocaustului-Klein Elu, Neguran Marta, Blei Arno. Poveștile de viață ale acestora au constituit lecții vii de istorie, au oferit modele de viață elevilor noștri, au pus, în final, o piatră de temelie la formarea lor ca oameni, ca personalități cu simț civic și moral.

Bibliografie și surse:

1. Braham, L. R., Szabo, Z., T., (2019), *Enciclopedia geografică a holocaustului din Transilvania de nord*, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România "Elie Wiesel";
2. Ciubancan, V., Ganea, I., M., Ranca, I., (1995) V., *Drumul Holocaustului sau calvarul evreilor din nord-vestul Transilvaniei sub ocupația Ungariei*, editura Ciubancan, Cluj Napoca;
3. De la Maisonneuve, D., (1998), *Le judaisme...Tout Simplement*, Paris;
4. "Informația Zilei de Duminică", nr 19/2, martie, 2003;
5. Johnson, P., (2019), *O istorie a evreilor*, Editura Humanitas.

prof. dr. Livia Cătălina Muntean

Predarea Holocaustului – o experiență profesională și nu numai....

Invitația colegei mele, profesoara Daniela Sopota, de a lua parte la proiectul prin care elevi ai colegiului și-au propus să se apropie de istoria și cultura evreilor, una dintre comunitățile care au dat identitate orașului Oradea, a fost pentru mine, dincolo de participarea efectivă la activitățile propriu zise, o ocazie de a reflecta la propria experiență profesională clădită în legătura cu subiectul amintit.

Intervenția mea de azi, găzduită de simpozionul *Oradea – etnie, națiune, confesiune*, eveniment care încheie acest provocator proiect, își propune să evoce câteva aspecte ale formării mele profesionale în problematica Holocaustului și experiența didactică avută în urmă cu mai mulți ani în predarea acestui fenomen dramatic al istoriei secolului al XX-lea.

În anii 2000 mai multe programe inițiate de ministerul educației sau de universități, în parteneriat cu instituții și asociații de cultură naționale și internaționale își propuneau să formeze profesori de istorie pentru predarea Holocaustului în școlile din România.

Plecând de la premisa că educația reprezintă fundamentul neuitării acestei distrugerii fără precedent, o provocare la adresa valorilor umane, predarea Holocaustului se realizează în sistemul educațional românesc, atât în contextul orelor de istorie, în cadrul conținuturilor referitoare la Al Doilea Război Mondial, atât la nivel gimnazial, cât și liceal, dar și prin ofertarea unei discipline de studiu, cu statut opțional, ce poate fi inclusă în curriculum la decizia școlii, *Istoria evreilor. Holocaustul*. Aceasta a fost aprobată prin OMEC nr. 3595/15.03. 2005. Abordarea distinctă a acestei problematice în educația oferită elevilor în domeniul istoriei a fost stimulată și de aderarea României la declarația finală adoptată la Forumul Internațional al Holocaustului de la Stockholm (26-28 ianuarie 2003), adoptată de către țările membre ale Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research, grup creat în 1998, la inițiativa premierului suedez Goran Persson, având ca obiective promovarea educației care să amintească de tragedia Holocaustului, precum și stimularea cercetării istorice a acestui fenomen tragic.

Prima mea experiență de formare focusată pe problematica Holocaustului a avut loc în primăvara anului 2000, la Paris. Am fost parte a unui grup de 25 de profesori de istorie, selectați din toate regiunile țării, care a participat, șapte zile, la un program de studii organizat de *Mémorial de la Shoah* (numit până în 2005 *Mémorial du martyr juif inconnu*). Acesta își propunea crearea unei rețele de profesori menite să

extindă cercul profesorilor calificați să predea Holocaustul în Europa, care vor realiza și implementa programe educaționale. Programul a fost organizat în mai multe secțiuni. Una a fost dedicată prezentării locului care ne găzduia, unul complex atât de expunere muzeală, de cercetare, de comemorare cât și de educație. Această ultimă dimensiune se concretizează în cursuri pentru profesori și publicul larg, ateliere, școli de vară, excursii în locuri de memorie, editare de cărți, primirea supraviețuitorilor și a familiilor acestora. Aflat în cartierul Marais, care avea o populație evreiască numeroasă la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, Memorialul reunește un muzeu dedicat istoriei evreiești în timpul celui de-al Doilea Război Mondial a cărui axă centrală este experiența și învățămintele Shoah-ului; mai multe „locuri de memorie”: mormântul martirului evreu necunoscut (în criptă), Zidul Numelor (situat la intrarea în memorial, rolul său fiind acela de a păstra memoria celor peste 75.000 de evrei francezi și străini, deportați din Franța), Memorialul copiilor (ce afișază 3.000 de fotografii cu copii evrei deportați) și Zidul celor Drepti; Centrul de Documentare Evreiască Contemporană, care păstrează una dintre cele mai importante colecții documentare din Europa: 40 de milioane de documente de arhivă, inclusiv 90.000 de fotografii și 80.000 de cărți și periodice. Este deschis atât cercetătorilor, cât și cetățenilor obișnuiți care pot căuta documente referitoare la familiile lor.

O altă secțiune a programului de formare a avut în vedere prezentarea unor teme referitoare la antisemitism, istoria evreilor europeni, capitolul românesc al Holocaustului, aspecte ale abordării acestei problematice în istoriografie, valențele educaționale în lumea contemporană a tragediei evreilor europeni, Holocaustul în artă.

O dimensiune a programului de formare a fost alocată modalităților în care istoria evreilor în general, a Shoa-ului în special, poate fi adusă în școală. Predarea-învățarea trebuie să se focalizeze atât pe transmiterea de cunoștințe, cât și pe înțelegerea caracterului și dimensiunilor fără precedent al distrugerilor, pe importanța păstrării memoriei victimelor, pe reflecția asupra aspectelor morale, politice, spirituale pe care evenimentele Holocaustului le ridică și relevanța lor în prezent. Este neîndoielnic faptul că educația despre Holocaust le oferă elevilor oportunitatea de a înțelege unele mecanisme și procese care duc la genocid, precum și alegerile pe care oamenii le-au făcut pentru a grăbi, a accepta sau pentru a se opune procesului de persecutare și asasinare, recunoscând că aceste alegeri au fost, câteodată, făcute în condiții extreme.

Cea de-a doua experiență de formare s-a desfășurat în anul 2001 în cadrul programul didactic de formare a profesorilor de istorie din învățământul preuniversitar *Predarea Holocaustului în școlile din România*. Programul a cuprins cursuri pentru pregătirea profesorilor de istorie din învățământul preuniversitar în vederea predării Holocaustului în școlile românești și a fost organizat de Institutul de Iudaistică și Istorie Evreiască Dr. Moshe Carmilly, în parteneriat cu Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității Babeș-Bolyai, cu Institutul de Istorie Orală din cadrul aceleiași universități și cu organizații

internaționale specializate în acest domeniu, precum Yad Vashem – The International School for Holocaust Studies din Ierusalim, International Holocaust Remembrance Alliance (Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research), și United States Holocaust Memorial Museum din Washington, D.C.

Coordonat de doamna conf. univ. dr. Maria Radosav, acest program, mi-a oferit ocazia de a participa, alături de alți 29 de colegi, profesori de istorie din țară, la prelegeri privind istoria evreilor, evoluția antisemitismului, Holocaust, oferite de profesori și specialiști de la Universitatea Babeș-Bolyai, precum și de invitați de la universități din Israel, Franța, Statele Unite ale Americii. Alături de acest valoros suport științific, programul a oferit cursuri și lecții privind metodologia predării Holocaustului în școli, coordonate de experți ai unor organizații internaționale specializate în acest domeniu, precum Yad Vashem – The International School for Holocaust Studies din Ierusalim și International Holocaust Remembrance Alliance (Task Force for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research).

Experiența oferită de programul Institutului de Iudaică și Istorie Evreiască Dr. Moshe Carmilly a fost întregită de întâlniri cu supraviețuitori ai lagărelor de concentrare naziste și excursii în locuri legate de istoria și tragedia evreilor din nordul Transilvaniei în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, precum și deplasări în Polonia, unde am vizitat lagărul de exterminare de la Auschwitz-Birkenau.

Cu o certă valoare didactică, formativă și științifică programul academic dedicat predării Holocaustului în școlile din România s-a finalizat prin susținerea unui proiect de predare a Holocaustului aplicat la clasă, pe care l-am susținut în fața următoarei serii de profesori-cursanți.

Experiența mea didactică include predarea cursului *Istorie evreilor. Holocaustul*, aflat în oferta ministerului educației pentru disciplinele opționale și inclus în oferta de curriculum la decizia școlii a Colegiului Național "Mihai Eminescu" în perioada 2001-2009. Această disciplină de studiu, predată în regim de 1 oră pe săptămână, a fost oferită și aleasă de elevii specializărilor științe sociale, respectiv filologie. Programa cuprinde teme incitante precum: Evreii în lumea antică și medievală; Istoria evreilor din România; Despre antisemitism; Holocaustul. Holocaustul în România; Cetățeni români – *Drepti ai popoarelor*. Acțiuni de solidaritate a românilor cu evreii; Mărturii ale supraviețuitorilor; Perceperea Holocaustului în perioada postbelică; Evreii în lumea contemporană; Contribuția evreilor la dezvoltarea patrimoniului cultural și economic românesc. Toate aceste conținuturi sunt mijloace pentru formarea intelectual – civică, care permit, așa cum programa menționează, formarea unui sistem de valori și atitudini concretizat în: afirmarea nestingherită a personalității elevului; conștientizarea raportului de identitate și diferență în relaționarea individului cu mediul social; înțelegerea rolului istoriei recente; înțelegerea rolului istoriei în viața prezentă și ca factor de predicție a schimbărilor; stimularea interesului pentru lectură și cercetarea surselor istorice; asumarea critică a rolurilor care decurg din apartenența la diferite identități (rasă, etnie, confesiune, națiune, corp social, sex, profesiune).

De ce am ales să predau despre evrei și tragedia lor elevilor din școala mea? Atât pentru a valorifica cunoștințele, științifice și didactice, acumulate în timpul parcurgerii programelor de formare amintite anterior, din dorința de a le oferi elevilor posibilitatea să-și însușească un nivel consistent de cunoștințe cu privire la un eveniment care a constituit o provocare fundamentală pentru valorile umane, cât și din convingerea că educația despre Holocaust oferă o oportunitate semnificativă pentru a stimula gândirea critică, conștientizarea socială și dezvoltarea personală. În acord deplin cu fostul prim-ministru suedez Göran Persson, care la Forumul Internațional despre Holocaust de la Stockholm, din anul 2000 spunea: "S-a întâmplat o dată. Ar fi trebuit să nu se întâmple, dar s-a întâmplat. Trebuie să nu se mai întâmple vreodată, dar s-ar putea. De aceea educația despre Holocaust este fundamentală", consider că, în contextul unor provocări contemporane precum persistența antisemitismului și xenofobiei, genociduri în desfășurare în diverse puncte de pe glob, criză a refugiaților, agresiunea Rusiei asupra Ucrainei, justificările oferite de statul agresor, proliferarea guvernelor autoritare, precum și a mișcărilor populiste și extremiste în cadrul democrațiilor liberale și amenințările la adresa multor norme și valori democratice, relevanța educației pornind de la problematica Holocaustului este majoră.

Poate cea mai complexă experiență de formare la care am participat a fost cea desfășurată de *Memorialului Victimelor Holocaustului*, instituție oficială a statului Israel, constituită în 1953 la Ierusalim, print-o hotărâre a parlamentului israelian. Yad Vashem cuprinde mai multe departamente: Muzeul Victimelor Holocaustului - muzeu istoric cu o arhitectură aparte, unde sunt expuse obiecte, relicve, o galerie de fotografii rămase de la victimele Holocaustului; "Fiecare om are un nume" - o cartotecă destinată să colecteze și să păstreze datele personale ale celor aproape 6 milioane de evrei, victime ale Holocaustului, între care un milion și jumătate de copii; Institutul de Studii și Cercetări ale Holocaustului; Biblioteca Holocaustului; Comisia de acordare a titlului, diplomei și medaliei *Drept între popoare*. Această comisie este condusă de un judecător de la Tribunalul Suprem al Israelului și are drept sarcină să comemoreze, să onoreze și să publice numele ne-evreilor care, riscându-și viața, familia și averea, au salvat evrei în perioada Holocaustului.

Nu în ultimul rând, **Școala Internațională pentru Studiarea Holocaustului**, unică în lume, a cărei misiune asumată e aceea de a amplifica cunoașterea educatorilor din întreaga lume și de a le pune la dispoziție instrucțiuni pedagogice și instrumente didactice potrivite vârstei elevilor, legate de modul de a preda acest subiect dificil. Aceasta este inițiativa programului de formare a profesorilor din România, a cărui beneficiară am fost în vara anului 2009. Expertiza acestei instituții a filtrat câteva abordări care și-au dovedit eficiența în predarea Holocaustului și care aplicate în practica didactică și-au dovedit valoarea formativă și de cunoaștere. Plecând de la abordările moderne descoperite la Yad Vashem mi-am organizat predarea propunând elevilor activități de învățare care au vizat:

- Prezentarea vieții evreilor și culturii iudaismului european între cele două războaie mondiale în Europa și în România.
- Utilizarea unor materiale didactice (cărți, fotografii, filme, prezentări multimedia) pentru a prezenta aspecte ale vieții evreilor dinainte, din timpul și de după Holocaust. Prezentarea procesului nazist de exterminare;
- Aducerea în fața elevilor a poveștilor personale care i-au încurajat să se identifice cu victimele. Autorii și-au deposedat victimele de case, obiecte, haine și – cel mai important – de identitățile lor ca oameni. Germania nazistă a urmărit să-i dezumanizeze pe evrei reducându-i la petice galbene, numere tatuate și gropi comune.
- Accentul pe viața de zi cu zi a victimelor și pe lupta lor de a supraviețui în condiții limită. Astfel elevii au fost puși în fața unor interogații precum: Cum au făcut față evreii decretelor naziste antisemite? Ce alegeri au făcut din punct de vedere etic în viața de zi cu zi? Cum și-au perceput destinul? Orientarea spre poveștile indivizilor, spre dilemele morale cu care s-au confruntat aceștia, alegerile pe care le-au făcut, aduc istoria Holocaustului mai apropiată de timpurile prezente, o fac mai interesantă pentru elevi și mai relevantă pentru viețile lor de astăzi.
- Explorarea experiențelor supraviețuitorilor de după război – *întoarcerea lor la viață*. Aceste cercetări au fost jalonate întrebări diverse: Cu ce dileme s-au confruntat cei care au supraviețuit? Care a fost atitudinea lor privind răzbunarea? Ce dificultăți au îndurat? Cum și-au reconstruit viețile în umbra întunecată a Holocaustului?
- Punerea în discuție a responsabilității pentru cele întâmplate. Elevii au înțeles că nu există răspunsuri ușor de găsit la întrebări despre cum a fost omenie să se comită acte de o asemenea brutalitate și să se reacționeze cu indiferență în proporții atât de mari. Confruntarea cu întrebări de genul de ce membri ai forțelor armate germane au asasinat evrei, sau de ce oamenii care locuiau în apropierea lagărelor de concentrare pretind că nu au știut ce se întâmpla în mijlocul lor, face parte din studiul Holocaustului. Noi profesorii predăm dileme și îi încurajăm pe elevi să își exerseze capacitatea de a gândi critic și de a nu ajunge la concluzii simpliste, reprezintă una dintre principiile directoare ale predării despre Holocaust promovate de școala internațională de la Yad Vashem.
- Valorificarea alegerilor făcute din bunătațe de către o minoritate virtuoasă în mijlocul întunericului. Peste 18.000 de « Drepti Între Popoare » au fost recunoscuți de către Yad Vashem până în prezent. I-am provocat pe elevi să descopere poveștile acestor persoane, care și-au periclitat viețile pentru a salva evrei în perioada Holocaustului, deoarece am convingerea că un dascăl are dubla datorie de a inocula elevilor săi valori precum implicarea și responsabilitatea și de a sublinia moștenirea pe care acești oameni au lăsat-o umanității.
- Am invitat supraviețuitori ai lagărelor de exterminare pentru a da viața și autenticitate faptelor istorice.
- Am constatat de asemenea că predarea Holocaustului nu trebuie să fie domeniul exclusiv al profesorilor de istorie. Accesul interdisciplinar la educația în domeniul Holocaustului – prin artă, muzică, literatură, teologie, dramă și știință – permite elevilor să înțeleagă pe larg această disciplină complexă.

- Am realizat excursii în Polonia, la Auschwitz-Birkenau-Treblinka și am participat la comemorarea victimelor Holocaustului în locurile memoriei din Oradea. Participarea la acțiuni comemorative i-au ajutat pe elevi să se implice emoțional în studierea istoriei sensibile sau traumatizante.

Holocaustul pune în discuție probleme educaționale atât particulare cât și universale. Învățând despre cum au trăit evreii înainte de război, despre cum viețile lor s-au schimbat sub regimul nazist și despre cum cei care au supraviețuit și-au recăpătat dorința de a trăi din nou, elevii pot înțelege mai bine noțiunile de prietenie, toleranță, responsabilitate și pericolul urii – câteva din lecțiile universale ale Holocaustului.

Precizam, încă din titlul intervenției mele, că predarea Holocaustului a fost nu doar o experiență profesională, ci mai mult decât atât. A fost o experiență culturală și umană profundă, o imersiune în cultura, istoria, viața, tradițiile, sensibilitățile oamenilor locurilor care ne-au găzduit. Fie că a fost Paris, Ierusalim sau Auschwitz programele culturale oferite au inclus locurile reprezentative ale istoriei și prezentului acestora, momente care pentru noi profesorii participanți

Studierea istoriei Holocaustului mi-a prilejuit întâlnirea cu profesori și cercetători remarcabili ai subiectului și a istoriei evreilor în general. Îi amintesc pe: Carol Iancu, Radu Ioanid, Ladislau Geymant, Michael Shafir, Moshe Idel, Alexander Orbach, Maria Radosav, Lucian Herșcovici. Nu în ultimul rând am cunoscut supraviețuitori ai Holocaustului, oameni de o bunătate și cu dragoste pentru viață cum rar am întâlnit. Îmi face o deosebită plăcere să o amintesc pe doamna Gabriela Bone din Oradea, fiica unei familii de evrei înstăriți din Târgu Mureș, deportată împreună cu întreaga familie la Auschwitz și care a supraviețuit după ce unul din fondatorii fabricii Siemens a luat deținuți din acest lagăr să lucreze pentru el la o fabrică de becuri. A fost de mai multe ori prezentă la întâlniri cu elevii colegiului, printre ei aflându-se și nepoții săi, iar eu am avut bucuria să facă parte, câțiva ani, din viața mea și a familiei mele.

Îmi place să cred că experiența pe care ați avut-o în contextele create de derularea proiectului pe care îl încheiați azi a fost pentru voi relevantă, atât în planul cunoașterii, cât și în cel al conștientizării rolului și a responsabilității pe care le aveți în protejarea valorilor și principiilor democratice cu scopul de a preveni încălcarea drepturilor omului, care au potențialul de a escalada și de a deveni atrocități în masă.

Bibliografie și surse:

1. Alianța Internațională privind Comemorarea Holocaustului (IHRA), (2019), *Recomandări privind predarea și învățarea despre Holocaust*, IHRA;
2. Shafir M., (2002), *Între negare și trivializare prin comparație. Negarea Holocaustului în țările postcomuniste din Europa Centrală și de Est.*, Editura Polirom, Iași;
3. Lecomte J., M., (2001), *Predarea Holocaustului în secolul al XXI-lea*, București;
4. Programă Istoria evreilor. Holocaustul-curs optional pentru liceu, aprobată prin OMEC nr. 3595/15.03. 2005;
5. <https://www.yadvashem.org>;
6. <https://www.memorialdelashoah.org/en>;
7. <http://holocaustremembrance.com/ro/educate-teaching-guidelines-guidelines-study-trips-holocaust-related-authentic-and-non-authentic>.

CUPRINS:

CUVÂNT ÎNAINTE , Prim Rabin Shraya Kay, Comunitatea Evreilor din Oradea.....	2
<i>Oradea, oraș multicultural / Patrimoniul local - bijuteria identității naționale</i> , Daniela Sopota	3
ACTIVITĂȚILE DESFĂȘURATE ÎN CADRUL PROIECTULUI	4
1. <i>Lecția de la muzeu</i> , Daniela Sopota, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea.....	5
2. <i>Cine nu are memoria istoriei, riscă să o repete!</i> - George Santayana, Daniela Sopota, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea.....	7
3. <i>Reflectarea Holocaustului în literatură</i> , Monica Dumitraș, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea....	10
4. <i>In memoriam – Eva Heyman</i> , Daniela Sopota, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea.....	13
5. <i>Tora</i> , Daniela Sopota, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea	15
6. <i>Oradea prosperă – personalități evreiești</i> , Dafin Ardelean, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea.....	17
7. <i>Oradea prosperă – clădiri celebre</i> , Andrei Filip, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea.....	21
8. <i>Lumină în eternitate</i> , Vanessa Lăcătuș, Oana Mărcuțiu, Ioana Paina, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea.....	24
9. <i>Auschwitz – Birkenau - "Istorie trăită"</i> , Daniela Sopota, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea.....	29
10. <i>Cuvântul partenerului, DINCOLO DE CUVINTE</i> , Livia Ghiurcuța, Liceul Teoretic "Aurel Lazăr" Oradea.....	34
11. <i>O altfel de lecție de istorie</i> , Livia Ghiurcuța, Flavia Oprean, Liceul Teoretic "Aurel Lazăr" Oradea.....	35
12. <i>Păsări în colivie</i> , Mariabela Bradea-Pintiuța, Liceul Teoretic "Aurel Lazăr" Oradea.....	35
13. <i>Eva - fetița inimilor noastre</i> , Mihaela Băguț, Livia Ghiurcuța, Liceul Teoretic "Aurel Lazăr" Oradea.....	36
14. <i>Holocaustul prin ochii unui copil</i> , Livia Ghiurcuța, Liceul Teoretic "Aurel Lazăr" Oradea.....	37
15. <i>O imagine cât o mie de cuvinte</i> , Livia Ghiurcuța, Liceul Teoretic "Aurel Lazăr" Oradea.....	38
16. <i>Foaia de istorie</i> , Livia Ghiurcuța, Liceul Teoretic "Aurel Lazăr" Oradea.....	39
17. <i>Ladislau Roth - Holocaustul prin memoria unui muzician</i> , Alexandru Lazăr, Liceul Teoretic "Aurel Lazăr" Oradea.....	40
SIMPOZIONUL ȘCOLAR – ORADEA – ETNIE, NAȚIUNE, CONFESIUNE	42
1. <i>Oradea - etnie, națiune, confesiune</i> , Daniela Sopota, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea.....	43
2. <i>Apel la morală și sensibilitate: Drepturile omului și problematica răului îngust</i> , Vlad Dacian Munteanu-Laza, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea.....	51
3. <i>File în jurnalul meu</i> , Maria Bobotan, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea	53
4. <i>Oradea, un oraș al sinagogilor</i> , Dafin Alexandru Ardelean, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea...	56
5. <i>Oradea – orașul lui Sfântul Ladislau</i> , Agoston-Palko Emese, C.N. "Mihai Eminescu" Oradea..	60

6. *Scurt istoric al evreilor sătmăreni*, Gabriela Silaghi, C.N. ”Doamna Stanca” Satu-Mare.....63
7. *Predarea Holocaustului – o experiență profesională și nu numai...*, Livia Cătălina Muntean, C.N. ”Mihai Eminescu” Oradea 65

Pop, D. O, (2019), Piața Ferdinand, Oradea, fotografie disponibilă la <https://ovidpop.ro/gallery/oradea/> .